ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ПЕДАГОГИКА ФАКУЛТЕТИ

“САНЪАТ ВА МУХАНДИСЛИК ГРАФИКАСИ” КАФЕДРАСИ

“УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МУСИҚА ТАЪЛИМИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ”

мавзусидаги

Б И Т И Р У В   М А Л А К А В И Й   И Ш И

Бажарди: “Мусиқа таълими” таълим йўналиши битирувчи 4 курс талабаси Бердиёрова М.

Илмий раҳбар:
“Педагогика ва психология” кафедрасининг доценти, п.ф.н. Эргашев Р.

Битирув малакавий иши кафедрадан дастлабки ҳимоядан ўтди
10 - сонли баённомаси “30” май 2012 йил

Гулистон – 2012

М У Н Д А Р И Ж А

К И Р И Ш…………………………………………………………..............…3

I боб. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯНИНГ НАЗАРИЙ - ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ……………...

1.1. Умумтаълим мактаби “Мусиқа маданияти” дарсларининг мақсад ва вазифалари…………………………………………………...........

1.2. Мактаб “Мусиқа маданияти” дарсларини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари………………………………….........................

II-боб. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МУСУҚА ТАЪЛИМИ ВА ТАРБИЯСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ……...

2.1. Умумтаълим мактаби “Мусиқа маданияти” дарсларида қўлланадиган ўзига хос усуллар……………………………........................

2.2. “Мусиқа маданияти” тажриба-синов дарсларидан намуналар.......

У М У М И Й Х У Л О С А В А У С Л У Б И Й Т А В С И Я Л А Р...

Ф О Й Д А Л А Н И Л Г А Н А Д А Б И Ё Т Л А Р..............................

К И Р И Ш

Муаммонинг долзарблиги. Республикамизда узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш, таълим жараёнига технологик ёндашув, унга интерфаол ўқитиш усулларини олиб кириш орқали ўқувчиларнинг интеллектуал қобилиятларини ўстириш, барча фанлардан ўқув дастурларида кўзда тутилган уларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантиришнинг оптимал йўлларини излаб топиш долзарб муаммолардан ҳисобланади.

Ўқувчи ёшларни юксак маънавиятли, маданиятли, комил шахс этиб вояга етказишда мактаб ўқув предметларининг барча имкониятларидан, улардаги миллий ва умумбашарий қадриятлардан, санъат дарслари, жумладан, мусиқа маданияти дарсларидан унумли фойдаланиш муҳим ўрин тутади.

Президент И.А.Каримов ўзининг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида мусиқа санъатига, ундан дарс берувчи устоз-мураббийга алоҳида ишонч билдиради: “Энг муҳими, бугунги кунда мусиқа санъати навқирон авлодимизнинг юксак маънавият руҳида камол топишида бошқа санъат турларига қараганда кўпроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатмоқда”.[1]

Умумий ўрта таълим мактаби мусиқа маданияти таълим-тарбия мазмунидан кўзланагн асосий мақсад - ўқувчиларда маънавий маданиятнинг муҳим таркибий қисми бўлган мусиқа маданиятини шакллантиришдан иборат бўлиб, у ўз ичиги нафақат мусиқа соводхонлигини шакллантиришни, балки ўқувчиларда маънавий-ахлоқий, эстетик-ғоявий, бой эстетик дунёқараш ва бошқа инсоний фазилатларни тарбиялашни ҳам олади.

Ўқув дастури мазмунидан жой олган миллий ва умуминсоний мусиқий қадриятлар ўқувчиларни нафақат бой мусиқа меросимиздан баҳраманд этиш, балки улар воситасида маънавий-ахлоқий дунёқарашларини бойитиш, бадиий-эстетик дидларини шакллантириш, ўз

ватанига, юртига, халқига, миллий ғоя ва миллий мафкурага нисбатан онгли муносабатда бўлишларини таркиб топтиришдан иборат.

Бугунги кунда ҳаётимизга кириб келаётган ахлоқий жиҳатдан номаъқул, миллий қадрият ва қарашларимизга ёд бўлган мусиқа асарлари хавфидан ёшларимизни сақлашимиз учун мактаб мусиқа таълими ва тарбияси жараёнини талаб даражасида ташкил этишмиз зарур. Президентимиз таъбири билан айтганда: “...агар инсоннинг қулоғи енгил-елпи, тумтоқ оҳангларга ўрганиб қолса, бора-бора унинг бадиий диди, мусиқа маданияти пасайиб кетиши, унинг маънавий оламини сохта тушунчалар эгаллаб олиши ҳам ҳеч гап эмас”.[2]

Ўрта аср Шарқ мутафаккирлари Абу Наср ал Фаробий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Юсуф Хос Хожиб, Кайковус, Аҳмад Югнакий, Шайх Нажмиддин Кубро, Алишер Навоий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур ва бошқалар томонидан мусиқа санъатининт инсон руҳиятига, унинг маънавий-ахлоқий дунёсига, физиологик ва жисмоний ривожланишига қандай таъсир этиши ҳақида билдирган фикрлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотганича йўқ.

Умумий ўрта таълим мактаблари учун ДТС ва ўқув дастувлари, дарсликлар мазмунида ўзбек ва жаҳон куй, қўшиқларига, уларнинг ҳар хил тур ва жанрларига кенг жой ажратилган бўлиб, улардан унумли фойдаланиш орқали ўқувчиларда миллий важаҳон мусиқа маданиятига нисбатан қизиқишларини ошириш, кўзланган таълимий-тарбиявий-ривожлантирувчи мақсадларга эришиш ўқитувчи маҳоратига, ўқув-тарбиявий жараённи тўғри ташкил эта олишига, замонавий восита ва усулларни қандай қўллай олишига боғлиқ.

Мактаб мусиқа дарслари ўз хусусиятига кўра бошқа ўқув предмети дарсларидан фарқ қилади. Аввало, у аралаш дарс турига тегишлидир. Чунки, унда ўқувчилар фақат қўшиқ куйлаш билан чекланиб қолмайдилар, балки турли жанрдаги мусиқа асарларни тинглайдилар, уларга мос ҳаракатлар қиладилар, мусиқа саводхонлигига эга бўладилар, мусиқий ижодкорлик билан шуғулланадилар.

Таълимий нуқтаи назардан ўқувчилар ўқув дастури мазмунида белгилаб берилган мусиқа санъатига доир билим, кўникма ва малакаларни эгаллайдилар, уларнинг мусиқий соводхонликлари шакллантирилади.

Тарбиявий нуқтаи назардан эса мусиқа асарлари орқали ўқувчиларда миллий ғурур, маънавий-ахлоқий хусусиятлар, эстетик ва бошқа шахсий фазилатлар шакллантирилади. Куй ва қўшиқлар билан ошно бўлиш ўқувчиларда мусиқий қобилиятлар, мусиқани идрок этиш кўникма ва бадиий тафаккур этиш қобилиятлари, физиологик ва жисмоний сифатларини ривожлантиради.

---

[1] И. Каримов. Юсак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008, 141 б.

[2] И. Каримов. Юсак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008, 143 б.

Кейинги йилларда мусиқа таълими ва тарбияси педагогик муаммо сифатида кўпчилик томонидан тадқиқ этилмоқда (Нурматов Ҳ., Омонуллаев Д., Мамиров Қ., Қодиров Р., Мансуров А., Каримова Д., Иброҳимов О., Файзиева О., Шарипова Г. ва бошқалар).

Умумтаълим мактабларида мусиқа дарсларининг мазмуни, унга қўйиладиган умумий талаблар, унинг тузилиши, ўзига хос хусусиятлари, уни ташкил этиш шакллари, восита ва усуллари юқорида қайд этилган олимлар томонидан ишлаб чиқилган бўлсада, лекин мусиқа таълими ва тарбияси жараёнига бугунги кун нуқтаи назаридан ёндашиб, уни самарали ташкил этиш йўлларини аниқлаш алоҳида муаммо сифатида ўрганилганича йўқ. Амалиётда ҳам ушбу муаммо, мусиқа тарбиясининг бошқа кўплаб муаммолари қатори ўзининг тўлақонли ечимини топмаган.

Муаммонинг назарий ва амалий ҳолатидан келиб чиқиб битирув малакавий ишимизнинг мавзусини танладик. Битирув малакавий ишимизнинг **мавзуси** “Умумтаълим мактабларида мусиқа таълимининг

ўзига хос хусусиятлари” этиб шакллантирилди. Ундан кўзланган асосий **мақсад -** умумтаълим мактаби мусиқа маданияти дарсларини ташкил этишнинг ўзига хос йўлларини аниқлашдан иборат.

Тадқиқот **обьекти** – умумтаълим мактаби мусиқа маданияти машғулотлари жараёни, **предмети** – умумтаълим мактаби мусиқа маданияти таълим жараёнини ташкил этиш қоидалари, мазмун, шакл ва усуллари этиб олдик.

Муаммонинг мақсади, обьекти ва предметидан келиб чиқиб қуйидаги тадқиқот **вазифалари** белгилаб олинди:

1. Умумтаълим мактаби мусиқа таълими ва тарбиясининг мақсади, вазифалари мазмунини белгилаб олиш.

2. Мактаб мусиқа маданияти дарсларини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш.

3. Мактаб мусиқа маданияти дарсларида қўлланадиган ўзига хос усулларни тажриба-синовдан ўтказиш.

4. Тўпланган назарий-услубий ва амалий тажрибалар асосида услубий тавсиялар бериш.

Битирув малакавий ишимизнинг **янгилиги** шундан иборатки, унда умумтаълим мактаби мусиқий таълим ва тарбиясининг ўзига хос хусусиятлари таҳлил этилган, мусиқа маданияти дарсларини ташкил этишнинг мазмун-моҳияти очиб берилган, унинг тузилишини ташкил этувчи таркибий қисмларга изоҳ берилган, мусиқий таълим жараёнига технологик ёндашув, уни самарадорлигини оширишда интерфаол ўқитиш усуллари ҳар томонлама ёритилган.

Тадқиқот материалларимизнинг **амалий аҳамияти** шундаки, ундаги услубий кўрсатмалардан умумтаълим мактаби мусиқа ўқитувчиси, жумладан, шу предметнинг бўлажак ўқитувчиси мусиқа маданияти дарсларини самарали ташкил этишда фойдаланиши мумкин.

Битирув малакавий иши ўз тузилишига кўра, икки боб, унинг тўрт фасли, умумий хулоса ва тавсиялар, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

I боб. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯНИНГ НАЗАРИЙ- ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

1.1. Умумтаълим мактаби мусиқа маданияти дарсларининг мақсад ва вазифалари

Мусиқа умумий таълим мактабларида ўқувчиларга гймнацик тарбия сифатида, хусусан эцетик тарбия беришнинг ажралмас қисми сифатида ўқитилади. Мусиқа бевосита, ҳис-туйгъуларга қаралганлиги туфайли болаларни асарда ифодаланган кечинмалар ва фикрлар доирасига фаол равишда жалб қилади. Мана шунинг учун ҳам мусиқа бир вақтда минглаб кишилар билан ҳис-туйгъулар тилида инсоннинг қалб тилида сўзлашиш имкониятига эга.

Мусиқа ўз табиатига кўра, кишилар ҳаёти уларнинг ўз-ўзларига турли воқеликка бўладиган муносабатини ва бошқа ички кечинмаларини хилма-хил товушлар бўёқлари орқали, бадиий образлар орқали тасвирлайди. Мусиқа инсон ҳиссиётига кучли таъсир эта олиш хусусияти билан тарбиялашнинг муҳим воситасидир.

Умумий таълим мактабларида, жумладан, бошлангъич синфларда мусиқа қуйидаги вазифаларни амалга оширишни мақсад қилиб олади.

1. Ўқувчиларда мусиқага ихлос уйгъотиш, уларнинг мусиқавий қобиляти ритм туйгъусини, мусиқавий уқувини диққати, тасаввурини ва хотирасини бадиий дидини ўцириш.

2. Ўқувчиларнинг манавий қиёфасини такомиллаштириш, товушлардаги, табиатдаги, кишилар муомаласидаги гўзалликни кўра олш, ҳис этиш ва ўзлаштириб олишга ўргатиш, она-Ватанга муҳаббат,

фуқаролик масъулиятини ҳис қилиш жамиятга фойда келтириш, иштиёқ, фарзандлик, ўқувчилик ва жамоатчилик олдидаги бурчни аниқлаш, дўцлик ва ўртоқлик ва байналминаллик туйгъуларини ҳис этиш, ҳаётда фаол ўринда туриш каби олий ҳисларни, ахлоқий тушунчаларни синдириш. Дидсизлик, хунуклик, гъоясизлик, тубанлик ва бошқа салбий ҳислатларга нисбатан ҳаётга муросасиз бўлишни тарбиялаш.

3. Ўқувчиларни бадиий ижодкорлик қобилятини ўцириш. Гўзалликни, ҳаётга, ўқиш меҳнат ва ҳатти – ҳаракатларга олиб кириш, ўз - ўзига атрофдаги барча нарсаларга гўзаллик кирита олиш.

Бошлангъич синфларда махсус олий ва ўрта мусиқа маълумотига эга мутахассислар билан бир қаторда, бошлангъич синф ўқувчилари ҳам мусиқа дарсларини мутахассислар олиб боришлиги кўтарилган бўлсада, мусиқа ўқитувчилари етарли эмаслиги сабабли буни амалга ошириш имконияти бўлмаяпти. Сҳунинг учун инцитутларнинг бошлангъич таълим методикаси бўлимларида мусиқа таълимини жиддий ёълга қўйиш, мусиқа мутахассислари етарли бўлмаган мактабларнинг иш бошлаётган синф ўқувчиларини малака ошириш курсларида қайта тайёрлаш зарур. Сҳунингдек мусиқадан махсус билими бўлмаган бошлангъич синф ўқитувчилари, мусиқа мутахассислари билан ҳамкорликда бемаслаҳат иш олиб боришлари мақсадга мувофиқдир.

Маълумки мусиқа дарслари қуйидаги асосий қисмларни ўз ичига олади:

Ашула ва хор ижро этиш.

Мусиқа саводига ўргатиш.

Мусиқа тинглаш.

Бу учала қисм ўзаро чамбарчас богъланган бўлиб, уларнинг муштараклиги дарснинг тўлақонли сифатини белгилайди. Дарснинг бу қисмларини ҳар бир қўлланманинг кейинги бобида алоҳида методик таҳлил қилиниши лозимлиги учун бу ерда уларга қисқача тўхталиб ўтсак.

1. Ашула – хор ижрочилиги мусиқа дарсининг асоси сифатида бевосита ўқувчиларнинг фаол иштироки билан амалга ошириш билан ҳам

ўзига хосдир. Куйлаш жараёни мураккаб психологик – физиологик ҳолатларда кечади. Бунда ўқувчилар олий нерв фаолияти тезлашади. Миянинг оци ижобий завқ-шавқ марказлари ишга тушади. Болаларда юксак бир бадиий кўтаринкилик кайфияти пайдо бўлади. Сҳунингдек овоз ҳосил қилиш аъзолари: бўгъиз товуш пайчалари, нафас, жагълар лабларнинг умумий куйлаш кўникмалари мукаммаллашиб боради. +ўшиқлардан тарбиявий фойдаланиш ҳар бир синф ўқувчиларнинг ёши ва мусиқавий қобиляти ва овоз имкониятини ҳисобга олган ҳолда мавзуси ва тавсифи жиҳатидан турлича бўлган асарларни танлаш тавсия қилинади. Ўрганиш учун мўлжалланган қўшиқлар репертуаридан она – Ватанга, унинг табиати, инсонпарварлиги, халқимизнинг меҳнати ва ҳаёти билан богъланган турли байрамлар, фаслли қўшиқлар, хилма-хил жанрларда, ахлоқ-одоб мавзусига кенг ўрин берилиши керак.

Танланган қўшиқлар хилма – хилдир. Мусиқанинг асосий ифода воситаларидан бири – мелодиядир. “Мелодия” – грекча сўз бўлиб, қўшиқни куйлаш демакдир. “Мелодия” ўзбекча “мақом” сўзимизга тўгъри келади ва бундан кейин уни мақом деб юритамиз. Мақом шодлик ва мангуликни ифода этиш имкониятлари бениҳоя катта. Улугъ рус композитори В. Раҳманинов “мақом – мусиқанинг бош асоси, мақомнинг ўзи мусиқадир”, - деб айтган эди. Мақом овозлар воситасида образли фикр юритишдир.

Мақомнинг ўзи ритмсиз ундан ташқари бўлиши мумкин эмас, ритм овозларнинг вақт, замонда ташкил топишидир. Мусиқа ритмлари алоҳида ташкил топувчанлиги ва ифодалиги билан фарқ қилиб туради. Мусиқа тилнинг барча бойликларидан фойдаланади.

XX асрнинг буюк композитори Д.Сҳецокович мусиқа тарбиясининг жуда катта аҳамияти ҳақида гапириб, йигит ва қизларга мурожат қилиб бундай деган эди, - “Буюк мусиқа санъатини севинг – ўрганинг”, бу санъат сизга бутун бир юксак туйгъулар, завқ – ҳаваслар, гъоялар оламини очиб беради. У сизни маънавий жиҳатдан бойроқ, софроқ ва баркамолроқ қилади, мусиқа туфайли сиз ўзингизга янги, илгари сизга сезилмаган

кучлар топасиз. Сиз ҳаётни янги ранг ва бўёқларда кўрасиз. Мусиқа сизни жамиятимизнинг муддаоси бўлган энг баркамол инсон идеалига яқинлаштирилади.

Мусиқа маданияти ўқув предмети умумий ўрта таълим мактабларида ўқитиладиган барча ўқув предметлари жумладан: адабиёт, тасвирий санъат, жисмоний тарбия, меҳнат ва бошқа фанлар билан богъланади.

Мусиқа таълимда давлат таълим цандартлари асосида янги таълим мазмуни ўқувчиларнинг мусиқий билим ва малакалари билан бирга уларда кузатувчанлик, хотирани муцаҳкамлаш, образли тасаввур қилиш, уларда ижодкорлик, муцақиллик, бадиий ва мусиқий дид каби ҳислатларни ривожлантиришни таъминлайди.

Мусиқа маданий ҳаётимизда кенг ўрин тутган ва инсон шахсиятининг шаклланишида муҳим рол ўйнайдиган санъат туридир. Эрамиздан аввалги ИВ – асрданоқ грек файласуфи шундай деган эди, “Енг катта тарбиявий омил мусиқий санъатда эмасмикан, зероки ритм ва гормония ҳаммадан кўпроқ шу вақтда қалбга чуқур ёъл топади ва салобат бахш этади, уни кўркам қилади агар тарбия тўгъри ёълга қўйилган бўлса, акс ҳолда унинг тескариси бўлиб чиқади”. Унинг шогирди Арицотел (Афлотун) комил ишонч билан мазкур фикрни қувватлайди: “Мусиқа киши руҳининг ахлоқий томонига маълум даражада таъсир этади, бас шундай экан, у ёшларнинг тарбиялайдиган предметлардан бири бўлиб хизмат қилмогъи лозим”.

Миллий маданиятимизнинг бобоколони Абу Наср ал – Фаробий эса мусиқанинг шахс шаклланишига аниқ таъсирини қуйидагича баён этади. “Бу фан (яъни мусиқа) шу маънода фойдалики, кимнинг феъл атвори мувозанатини ёъқотган бўлса, тартибга келтиради, камол топмаганларни камолотга етказади ва мувозанатда бўлганларнинг мувозанатини сақлайди… Бу фан таннинг согълиги учун фойдалидир”.

Сҳу боис ўқувчиларда инсон маънавий маданиятининг таркибий қисми бўлган мусиқа маданиятини тарбиялаш мусиқа тарбиясининг бош мақсади бўлиб туради.

Ўзбек мусиқа маданияти қадимий ва бой меросга эга. Унинг мазмуни халқимизнинг миллий руҳияти, инсоний фазилатлари, бадиий маънавияти, ициқлол ва муцақиллик учун кураши ҳамда орзу – умидлари иникос этилади. Бу буюк манавиятимиз ёш авлоднинг маданияти ва миллий тафаккурини шакллантиришда беназир воситадир.

Мактабда мусиқа таълим – тарбиясининг мақсади – ёш авлодни миллий мусиқа меросимизга ворислик қила оладиган ҳамда умумбашарий мусиқа бойлигини идрок эта оладиган маданиятли инсон даражасида вояга етказишдан иборатдир. Бунда ўқувчилар мусиқа санъатини бутун нафосати билан ўрганишлари, оммавий мусиқа фаолиятлари, мусиқани бадиий идрок этиш, якка ва жамоавий тартибда қўшиқ куйлаш, рақс тушиш ва ижодкорлик малакаларини шакллантириш ва ривожлантириш мазкур мақсаднинг асосий омили ҳисобланади. Бунинг учун ҳар бир ўқувчининг мусиқавий иқтидорини ривожлантириш, мусиқа санъатига меҳр ва иштиёқни ошириш, мусиқадан зарур билим ва амалий кўникмалар доирасини таркиб топтириш; иқтидорли ўқувчиларнинг мусиқий ривожланишлари учун зарурий шарт – шароитлар яратиб бериш билан уларнинг бадиий эҳтиёжларини қондириш мактаб мусиқа таълим – тарбиясининг асосий вазифаси бўлиши лозим. Мазкур олий мақсад ва вазифани амалга оширишда мусиқа фанига ижтимоий ривожлантирувчи омил сифатида қараш, таълим мазмунини ва ўқитиш услубиятини такомиллаштиришда мусиқа таълимининг миллий анъанавий ва ҳозирги замон ютуқларига ҳамда илгъор тажрибаларга ижодий ёндашиш – таяниш мақсадга мувофиқдир.

Мусиқа сабоқи бадиий – ахлоқий таррбияловчи шахснинг бадиий тафаккурини шакллантирувчи таълим сифатида муҳимдир. Унинг воситасида нафосат хусусиятларини тарбиялаш билан бирга ёш авлодда комил инсон фазилатларини таркиб топтириш назарда тутилади.

Муцақил Республикамизда амалга оширилаётган ўзгаришлар жамиятимизни иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маънавий ва маданий жиҳатдан жаҳоннинг энг ривожланган мамлакатлари қаторидан ўрин

олишда ўзининг ижобий натижаларини бермоқда. Ўзбекицоннинг “Таълим тўгърисида”ги қонунига кўра 9 йиллик умумий ўрта таълим жорий этилди. Таълимни минтақавий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мусиқа предмети бўйича консепсия ишлаб чиқилди.

1992 йил 25 ноябрда “Марифат” рўзномасида “Мусиқа таълими – тарбиясининг консепсияси” лойиҳасида, мусиқа таълимининг миллий ва илмий асарлари мазмуни тузилиши, табақаланиши, мусиқа ўқитувчисига бўлган замонавий талаблар ва таълимнинг илмий – услубий таъминоти баён этилади.

Бугунги ўзлигимизни англаш, ўз тақдиримиз ва фарзандларимиз ицикболини яратиш имкониятига эга бўлган муцақил Ўзбекицонда миллий маданиятимизни ўзига хослигини тиклаш умумтаълим мактабларида ёшларни бадиий тарбиялаш ва камол топтириш, ҳамда ҳозирги кунимизни тўлароқ идрок этиш учун энг аввало тарихини яхши билмоқлик ҳисобланади. Чунки ҳар бир янгилик тарихий бўгъланиш орқали амалга оширилади. Барча фанлар қатори қатори мусиқий таълимда ҳам давлат таълим цандартларини жорий этилиши миллий мусиқий мерослардан тўлақонли фойдаланиш имконини беради. Булар оммавий халқ куй ва қўшиқларида, хонанда ва созандаларнинг ижодий фаолиятлари, мақом, шошмақом, доцонлар ва бугунги замонавий мусиқий фаолиятида ўз аксини топади. Мусиқа санъатининг бу каби имкониятлари янги авлодни тарбиялашда уларнинг барламол бўлиб етишишларида ўзига хос такрорланмас манба бўлиб хизмат қилади.

Мусиқа таълимидан давлат цандартлари асосида янги таълим мазмуни ўқувчиларнинг мусиқий билим ва малакалари билан бирга уларда кузатувчанлик, хотирани муцаҳкамлаш, образли тасаввур қилиш, ижодкорлик, муцақиллик, ташаббускорлик, бадиий ва мусиқий дид каби ҳислатларни ривожлантиришни таъминлайди. Демак ёш авлодни етук қилиб тарбиялашда “Мусиқа маданияти” дарсларини аҳамияти катта. Мусиқий маданият дарслари ўқувчиларни ахлоқий – эцетик тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади. Улардаги гўзаликка бўлган ҳис туйгъуларини

ўциради, мусиқа санъатига меҳр – муҳаббат, қизиқиш уйгъотади, она – Ватнни севишга, бир – бирини, катталарни ҳурмат қилиш, меҳнатни, табиатни севишга, қадрлашга ўргатади ва ҳаётда ўз ўрнини топа олишга мадад беради. Бунда ўқувчилар мусиқа санъатини бутун нафосати билан ўрганишлари, мусиқани идрок этиш, якка ва жамоа бўлиб қўшиқ куйлаш ва рақсга тушиш, ижодкорлик малакаларини шакллантириш, мусиқа тарбиясининг асосий мақсади ҳисобланади.

Сҳунингдек ўқувчилар иқтидорини шакллантириш учун имкониятлар яратиб бериш ва уларнинг бадиий эҳтиёжи қондириш мусиқа таълим – тарбиясининг вазифасини ташкил этади. Ҳозирги мусиқий таълим – тарбияси шуни кўрсатадики, миллий мусиқа меросимизни ўрганишда, мусиқа дарсларини ва синфдан ташқари мусиқа тарбия тизимини аҳамияти катта. Мусиқа дарсларини ҳаётга жорий этиш мақсадида умумий ўрта – таълим мактаблари учун мусиқадан 1999 йил давлат таълим цандарти асосида янги дацур ишлаб чиқилди. Янги дацурнинг асосий моҳияти аввало дарснинг мавзулари, ҳар бир чорак учун белгиланган бош мавзулардан келиб чиқади. Дарсни қизиқарли бўлиши учун мусиқа ижодкорлиги қўлланилди, барча мусиқа фаолиятлари (хор бўлиб куйлаш, мусиқа саводи, мусиқа тиглаш) дарс мавзусининг ажралмас қисми ва мантиқан богъланиб ўтади.

Маданий – маърифий қадриятларимиз сирасида бебахо сарчашмалардан ҳисобланмиш халқ мусиқаси ўзига хос тарбиявий аҳамиятга эга.

Таълим – тарбия тизими тараққиётимизнинг етакчи соҳаларидан бири сифатидан қаралаётган ҳозирги кунда халқ мусиқасининг талабалар маънавий оламидаги таъсирини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга эътибор бермоқ лозим.

Халқ мусиқасининг (манавий оламидаги таъсирини ҳисобга олган) энг яхши наъмуналари билан ўқувчиларни яқиндан таништириш; халқ мусиқий меросини ўрганиш ҳамда таргъиб қилишда маънавий қадриятларимизни тиклш ва уни янада бойитиш; халқ мусиқасига

қизиқишни кучайтириш ёъли билан ўқувчиларда одоб – ахлоқни шакллантириш; ўқувчиларни маънавий баркамол, маданиятли инсонлар қилиб тарбиялаш.

Ўқувчиларни халқ мусиқаси воситасида бадиий – эцетик тарбиялаш аввало улар қалбига миллий, маънавий қадриятларни сингдириш асосида вужудга келади. Сҳу маънода халқ мусиқаси ва мумтоз қўшиқлар бўйича махсус тўгараклар, ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Халқ мусиқаси мусиқа маданияти дарсида ўзининг ўрнига эга бу мусиқий фаолият турлари билан богълиқ.

Мусиқий фаолият турлари 5 та бўлиб улар қуйидагилар:

Хор бўлиб куйлаш.

Мусиқа саводи.

Мусиқа тинглаш.

Мусиқага мос ҳаракатлар бажариш.

Болалар чолгъу асбобларида ритмик жўр бўлиш билан амалга оширилади.

Мазкур фаолиятлар негизида 1-синф ўқувчиларини мусиқага фаол қизиқтириш мусиқа таасуротларини таркиб топтириш ва зарурий мусиқий тажрибаларни ҳосил этиш асосий вазифа қилиб қўйилади. Натижада болаларда мусиқий дидни шакллантириб мусиқани санъат сифатида ахлоқий эцетик жиҳатдан онгли идрок этишга тайёрлаш кўзда тутилади. Мусиқа маданияти дарсида қўлланиладиган ҳар бир мусиқий фаолият тури дарснинг ажралмас мантиқий бўлаги бўлиб, аниқ мақсадга қаратилмогъи лозим.

Хор бўлиб куйлаш. Болаларни мусиқий ўқувини ижодий ривожлантиришда айниқса вокал – хор ишларининг аҳамияти катта. Бунда ўқувчиларни куйлашга қизиқтира олиш, кўп жиҳатдан ўрганадиган ҳар бир машқ ёки қўшиқни ўқитувчи томонидан чиройли куйлаб беришга богълиқ. Чунки ёш болалар билан олиб бориладиган вокал – хор иши кўпинча ўқитувчи овозига тақлид қилиб куйлашга асосланади. Сҳунинг учун ўқитувчи ёқимли овози уцида мунтазам иш олиб боориши керак. Вокал –

хор ишларини амалга оширишда ўқитувчи овози созлаш, қўшиқ ўргатиш жараёнида ўқувчиларнинг прима товушларини куйлаш учун қулай (сол – ля), ишчи диапазони (ми – си), овоз диапазонини (ре – си) аниқ бўлиши лозим.

Мусиқа маданияти дарсларида қўшиқ ўргатиш бир неча босқич жараёнида амалга оширилади:

Болалар диққатини қўшиққа жалб қилиш;

+ўшиқ ҳақида ўқитувчининг кириш сўзи (қўшиқ муаллифлари, айрим тарихий хусусиятлари ҳаётий аҳамияти, характери, қўшиқ ижроси);

+ўшиқни таҳлил қилиниши (мусиқа ифода воситалари характери мазмунини суҳбат ёъли билан белгилаш).

+ўшиқни мусиқий жумлаларга бўлиб ўргатиш (тўгъри нафас олиш) жумлани охиригача тежаб етказиш ижрочилик сифатлари уцида ишлаш.

+ўшиқни бадиий ижросига эришиш (қўшиқ ҳақидаги болалар таасуротлари юзасидан қисқа суҳбат ўтказиш яъни умумлаштириш).

Мусиқа саводи. Мусиқа маданияти дарслари жараёнида мусиқа саводи муцақил дарс фаолияти сифатида амал қилинмай, балки бошқа фаолиятлар жараёнида мусиқа асослари бадиий ўрганиш ва ижро этиш ишларини саводхонлик асосида бажариш учун қўлланилади. Мусиқа саводи мазмуни ўқувчиларни табора шакллантиради ва уларни доирасини тобора кенгайтириб, чуқурлаштириб боради. Сҳундай қилиб мусиқа саводи дарсининг таълимий вазифасини бажаради. Мусиқа саводи (фаолиятининг негизи ва педагогик мақсади, янги мақсад дацур бўйича берилган чорак мавзулари ва уларни ёритишга мўлжаллаб танланган асарни куйлаш ва тинглашга доир асарлардир. Улар ўқувчиларни кундалик мусиқий ҳаётидан олаётган таасуротлари ва мусиқий тажрибалари асосида ўргатилиши лозим).

Мусиқа саводи қуйидаги этаплар бўйича ўргатилади.

Болалар диққатини мусиқа ифода воситалари – куй, регицр, темп, ритм, динамик белгилар ўргатиш;

Овоз созлаш ва қўшиқ ижро этиш қоидаларига доир билимлар чапак ва чолгъу асбоблар чалиш қоидаларига амал қилишга ўргатиш;

Мусиқа ижодкорлари “композитор, ижрочи, тингловчи” мавзунинг моҳияти ва ўрганиладиган асарларнинг муаллифлари ҳақидаги маълумотлар ҳам мусиқа саводи, билими доирасини кенгайтиради.

Мусиқа тинглаш. Мусиқа тинглаш, мусиқа маданияти дарсини асосий омили ҳисобланади, чунки мусиқани янграши идрок этиш ва унинг характерини мазмунини онгли равишда англаб, сўнг ижобий тарзда амалга оширилади. Ўқувчиларни ҳаётий тажрибаларга таянган ҳолда ҳар бир мусиқа асари замирида маълум ҳис – туйгъу ва фикрлар акс эттирилади. Бир мусиқа дарсининг қайси фаолиятини олмайлик, у аввал мусиқани тинглаб, мусиқани идрок этишдан бошланган. Схунинг учун мусиқа тинглаш дарсининг етакчи фаолияти ҳисобланади.

Дарсда тингланадиган ҳар бир мусиқий асар, бадиий – гъоявий мазмуни жиҳатидан чорак, дарс мазмунига богълиқ бўлади ва илмийлик, давомийлик, изчиллик тамойилларига амал қилади. Мусиқа тинглаш бир неча босқичлар орқали амалга оширилади.

Ўқувчилар эътиборлиги мусиқий асарга жалб қилиш ва ўқитувчининг кириш сўзи.

Ўқитувчи ижросида ёки магнет ёзувда асарни тинглаш.

Асарни суҳбат ёъли билан мусиқий ва бадиий, гъоявий жиҳатдан оддий таҳлил қилиш.

Асарни бир бутунлигича қайта тинглаш ва асар ҳақида ўқувчиларни умумий таасуротлари юзасидан якуний суҳбат ўтказиш.

Мусиқа тинглаш бир неча методлар орқали амалга оширилади.

Кўргазмалилик методи. Ўқитувчининг жонли ижроси, расмлар, техника воситалари орқали амалга оширилади.

Амалий методи. Ўқувчилар қизиқишини ошириб, уларни ҳаётий тажрибасига богълаб жалп қилиш.

Таққослаш методи. Бунда асарлар жанрлари ижрочилик хусусиятларини ифодалаш, бадиий дидни ўциришда муҳим вазифани бажаради.

Болалар чолгъу асбобларида жўр бўлиш, куй ёъналиши, ритм ҳис қилиш туйгъуларини ўцирaди. Мусиқа дарсини 5 та фаолияти турлари узвий богълаб борилади ва мантиқий бир бутунликка эришиш мақсадга мувофиқдир.

Огъзаки методлар. Ўқитувчи тингланадиган асарлар мазмунини болалар ҳаётига богълаб ёритади. Асар мазмунига қараб, асар муаллифлари ҳақида, кулиб чиқиш тарихи ҳақида қизиқарли, қисқа ҳикоя қилиб бериш.

Болалар чолгъу асбобларида жўр бўлиш. Болалар чолгъу асбобларида жўр бўлиш – бу фаолият тури эн қизиқарли машгъулотдир. Чунки болалар чилгъу асбоблари жонли, товушли ўйинчоқлар сифатида ҳар бир ўқувчини қизиқтиради. Болалар чолгъу асбоблари 1-навбатда ўқувчиларда ижрочилик элементлари орқали ижодкорлик, мусиқий ўқув қобилятларини ривожлантиради.

Мусиқа маданияти дарсларида болалар чолгъу асбобларидан фойдаланиш яхши натижалар бериш билан бирга дарсга интилувчанлиги қизиқишини, мусиқий ўқувини оширади. Мусиқа дарсида қўлланиладиган болалар чолгъу асбоблари 2 турга бўлинади. Куйчан ва куйчан бўлмаган (шовқинли) болалар чолгъ асбоблари.

Куйчан чолгъу асбобларга металафон ва кселафон киради.

Куйчан бўлмаган чолгъу асбобларига: доирачалар, оддий чўп қўшиқлар, кичик шақилдоқлар, барабанчалар, учбурчак, маракасса ва румбалар киради.

Бу асбобларда турли методлар орқали фойдаланилади.

Болалар аввал куйни тинглаб, чапак чалиб ритмик жўр бўладилар;

Мусиқага ритмик жўр бўлишни аниқ бажарганлар, болалар чолгъу асбобларида жўр бўладилар;

Кейинчалик эса пассив болалар ҳам тўғри чалишга интилишлари мақсадида улар ҳам жўр бўладилар;

Болалар чолғъу асбобларида чалиш ҳар гал ҳар хил чолғъу асбобда бажарилади;

Синфни 2 гуруҳга бўлиб, 1 – гуруҳ чапак ва чолгъуда, 2 – гуруҳ эса овозда усул бериб (бум – бак, бака – бака, бум) билан амалга ошириши мумкин;

Болалар чолгъу асбобларида ритмик жўр бўлишда график кўрсатилган ритмик тузилмаларга қараб, чалиш ҳам ўқувчилар ижодкорлигини оширади, фаоллаштиради.

Мусиқага мос ҳаракатлар бажариш. Бошлангъич синфларда ритмик ҳаракатларни бажариш, ўқувчиларни жисмоний ривожланиш учун муҳим аҳамият касп этади. Бошлангъич синф ўқувчилари, серҳаракат, ўйинқароқ, диққат – эътибори тургъун эмас, хотираси, нутқи тўлиқ ривожланмаган бўлганлиги сабабли, мусиқа дарсида фаолият тез – тез алмашиб туриши лозим. Мусиқага мос рақс, ўйин ҳаракатларини бажариш, ўқувчиларни диққатини жамлашда хотирасини муцаҳкамлашда ва жисмонан ўсишга ёрдам беради.

Дарс давомида қуйидаги ҳаракат турларидан фойдаланиш тавсия этилади: Марш мусиқаларига қадам ташлаш, югуриш, рақс элементларини бажариш, мусиқали ўйинлар ўтказиш, мусиқанинг ҳаракатларини турли қўл ва тана ҳаракатлари билан ифодалаш. Маълумки миллий мусиқамиз маданиятида рақс санъати муҳим ўрин тутади ва унга ҳар бир бола қизиқади. Рақс ҳаракатлари мусиқа дарсида ўқувчилар фаоллашувини оширади.

Энг муҳим шундак, рақс ва ритмик ҳаракатлар воситасида, болалар мусиқа иқтидори, ритм туйгъуси фаол ривожланади. Ҳар бир ҳаракат турини ўқитувчига олдиндан белгилайди ва ўзи уни аниқ, гўзал ва ифодали қилиб кўрсатиб бериш шарт. Ҳар бир ҳаракатни бажаришдан олдин ундан олдин унга доир мусиқанинг мазмунини аввал онгли равишда тинглаб ёки куйлаб сўнгра ҳаракатлар бажариш, яхши натижа беради.

Болалар мусиқали ўйинларга ҳам жуда қизиқадилар. Кўп мусиқий асарлар мазмунида ўйин методидан фойдаланиш мумкин. Дарс жараёни бажарилган ҳар бир мусиқий ҳаракат тури, мусиқали ўйинлар, ўқувчиларни хотирасини муцаҳкамлайди, нутқини ўциради, жисмоний согълом бўлишига кўмаклашади ва рухлантириб мусиқа дарсига қизиқишини оширади.

Мусиқа идроки ва уни ривожлантириш.

Умумий ўрта – таълим мактабларида мусиқий таълим – тарбиянинг муҳим вазифаларидан бири – ўқувчиларда мусиқани идрок этиш малакаларини ўцириш унга эмотсионал муносабатни шакллантиришга эришишдир. Бу жароён дарсдаги мусиқий фаолиятларнинг барча турлари асосида амалга оширилади. Масалан, қўшиқни ўрганиш учун уни аввало эшитиш, куйнинг соф оҳангига, мусиқий ривожига қулоқ солиш, мусиқага ритмик жўр бўлиш, рақс ҳаракатларини бажаришда унинг ўзгаришини ҳис этиб, асарга ўз муносабатини кўрсата олиш муҳимдир.

Сху билан бир қаторда мусиқа идроки дарсдаги фаолиятларнинг муцақил турларидан бирридир. Методик адабибиётларда мусиқа идроки – мусиқа тинглаш деб ҳам юритилади. Бунда ўқувчилар ўзлари ижро эта оладиганга нисбатан анча мураккаб асарлар билан танишадилар, лекин бундай асарларни тинглаш жараёнини фақатгина мусиқа билан танишувидан иборат бўлмаслиги лозим. Муҳими – ўқувчиларда мусиқа асарларини тўлақонли идрок этиш учун лозим бўлган билим, малака ва кўникмаларни шакллантириш, уларнинг мусиқий, ижодий қобилятларини ривожлантиришҳамда мусиқий дид ва қизиқишларни ўцириш.

Мусиқий идрок – мураккаб психологик жараён бўлиб, унинг асосида реал борлиқнинг образлар орқали мусиқий товушларда акс этишини эшита олиш ва ундан таъсирланиш қобиляти ётади. Мусиқий асар оламига кириб бориш мусиқа кайфиятини ҳис этиш гъоясини тушуниб етиш, тингловчининг ўзига хос ижодий фаолияти туфайли рўй беради. Чунки у тингловчининг шахсий тажрибасини (мусиқий ҳаётий) ўз ичига олади.

Сҳунинг учун мусиқашунослар мусиқа тинглаш ақлнинг кучли фаолияти ва ўзига хос ижодидир деб таъкидлайдилар.

Мусиқа идрокига нисбатан кўпинча “тушуниш” ва “севиш” иборалари қўлланилади. Мусиқани тушуниш деганда – уни нафақат ҳиссий қабул қилиш, балки онг билан ҳам тушуниш яъни у нимани ва қандай ифодалаётганини ҳис этиш назарда тутилади.

Мусиқани севиш – мусиқа билан мулоқотда бўлишга эҳтиёж ҳис этишдир. Бу иборалар гоҳида бир деб ҳисобланади. Баъзида эса бир – бирига зид қўйилади. “Мен мусиқани севаман, аммо уни тушунмайман”. Сҳундай савол тугъилади: мусиқани севиш учун тушуниш шартми?

Мусиқани севиш, ундан таъсирланиш учун баъзан тушуниш шарт эмасдир. Аммо бунда тингловчи оммавий куй қўшиқлар доирасиданчи чиқа олмайди, чунки чолгъу, вокал сахна мусиқасининг юксак наъмуналарини яъни жиддий деб аталмиш мусиқани тинглаш, севиш, тушуниш учун бадиий савия яъни мусиқий билим ва малакалар талаб этилади. Мусиқий тайёргарлик асарнинг ёрқинроқ, тўлақонли ва чуқур идрок этишга ёрдам беради.

Ўқувчилардан, айниқса бошлангъич синф ўқувчиларида мусиқани идрок этиш малакаларини ривожлантириш мураккаб вазифа. Ўқувчи мусиқани бутунлигича умумий характер, кайфият сифатида идрок этади. Улар “гъамгин – қувноқ”, “чаққон – секин”, “баланд – пац”, марш, қўшиқ рақс каби контроц образларни енгил фарқлайдилар, аммо шу билан бир қаторда асарни доимо ҳам бошидан охиригача ҳаёлларини бузмасдан тинглай олмайдилар. Кўпинча асарнинг такрорангина тинглаб, давомини эштмайдилар. Сҳуннинг учун асарни бошидан охиригача тинглаш ва идрок этишга ўргатиш ўқитувчининг асосий вазифалардан биридир. “Мусиқада ҳар дақиқада ўзгариш содир бўлади. Товушлар қайтарилади, ўзгаради, товушлар турли кайфиятларга бирлашади”, деган фикрни болалар тушунишлари лозим. Бунда мусиқа ифода воситаларининг болалар томонидан ўзлаштирилиши катта ёрдам беради: асар қандай жаранглаяпти, бу кайфият қандай воситалар орқали берилган? – деган саволга жавоб

бериш учун ўқувчилар куйининг ҳаракатига, ҳарактерига, ритмик кўриниши темпи, динамикасига қулоқ солишлари лозим.

Бошлангъич синфларда ўқувчилар асосан халқ мусиқасининг оммавий жанрларда кирувчи “Дилхирож”, “Дўлонча”, “Чертмак”, “Ифор”, “Асп бўламан”, “Гулнорахон”, “+ўшқарча”, “+ўштор”, “Оромижон”, “+ора соч”, “Норим – норим”, “Лазги” каби кўплаб асарларни якканавоз, чолгъу дацалари ва оркецр ҳамда хор жамоаси ижросидаги вариантларда тинглайдилар.

Бу асарларни тинглаш, идрок этиш жараёнида ўқитувчи ўқувчиларга мусиқий асарни бошидан охиригача диққат билан тинглашини, унинг эмотсионал мазмунини ҳис этишни, асарларни оддий таҳлил этишни, ўтилган асарларни жаранглашидан таниб эслашни, асарнинг номи ва композиторларининг номларини билишини ўргатади. Тинглашдан олдин болалар диққатини жамлаш, фаоллаштириш учун ўқитувчи ўқувчилар олдига уларнинг мусиқий тайёргарлиги даражасидан келиб чиққан ҳолда турли вазифалар қўйиш мумкин. Масалан:

Ҳозир сиз унча катта бўлмаган мусиқий асар, мусиқиқй песа тинглайсиз. Сиз бу асарга нима деб ном берган бўлар эдингиз?

Сиз М.Мирзаевнинг “Баҳор валси” асарини тинглайсиз. Мусиқани эшитинг ва ўйлаб кўринг. Нима учун шундай номланди?

Мусиқий диққат билан эштинг ва айтинг – асарда бир кайфият акс этадими ёки бир неча кайфият берилганми?

Бундай савол – вазифа болаларда мусиқани тинглаш хохишини уйгъотади, мусиқий идрокни фаоллаштиради. Болалар асар мазмунини, мусиқий нутқ воситаларининг ифодавийлигини англашга ҳаракат қиладилар. Уларда мусиқа ҳақида фикр юритиш, унга эцетик баҳо бера олиш малакалари шакллана бошлайди. Ўқувчиларда мусиқа тинглаш, мусиқани идрок этиш малакаларинирившлантириш бир қанча қонуниятларга асосланади:

Ўқувчиларни мусиқани диққат билан тинглашга, мусиқа “оқимини” кузатишга ўргатиш лозим. Тинглаш фаол бўлиши учун уни ташкил этиш ва бошқариш талаб этилади.

Мусиқа тинглаш мақсадга ёъналтирилган бўлиши лозим.

Болаларда мусиқага нисбатан ҳиссий муносабатни шакллантириш. Бунинг учун дарсда қўлланиладиган аарлар бадиий жиҳатдан етук бўлиши, ёрқин образли, қизиқарли, мазмунан болаларга яқин, уларнинг эҳтиёжларига жавоб бериши лозим.

Берилаётган материал болалар ёшига мос бўлиши ва пухта ўзлаштирилиши керак. Пухта ўзлаштирилган асаргина болаларда мусиқий дунёқарашни кенгайтиради, уларда бадиий дидни шакллантиради, мусиқа идрокини ривожлантиради.

Комил инсонни тарбиялашда маънавият алоҳида ўрин тутади. Чунки маънавий тарбия ўз мазмуни ва моҳияти билан ўқувчи ёшларда табиат ва жамиятдаги гўзалликни кўришга, идрок этишга, уларни ҳар томонлама тушунишга ундайди. Манавий баркамол инсон деганда, миллий ва умумбашарий қадриятларни пухта ўзлаштирган, тарбияки, ахлоқли, маърифатли, чуқур билимли, идрокли, одобли, иймонли, миллий гъурури баланд Ватанни севувчи унинг равнақи учун куч – гъайратини аямайдиган шахс тушунилади. Бундай юксак фазилатларни ўзлаштиришда санъатнинг барча турлари, хусусан мусиқа санъати катта аҳамиятга эга. Мусиқанинг буюк кучидан оқилона фойдаланиш мамлакатимиз зиё ахлининг уцоз – мураббий ва тарбиячиларнинг, барча санъат ахли, айниқса умумтаълим мактаблари ўқитувчиларининг, шу жумладан мусиқа ўқитувчиларининг бурчлари бўлмогъи лозим. Зеро мусиқа мусиқа инсон руҳи ва ақлий ривожига ўзининг таъсирини ўтказади ва эцетик ҳиссиётларини фаоллаштиради, ўқувчи ёшларни гўзаллик оламига етаклаб уларнинг кундалик ҳаётига ҳамда ижодий ишларига қувонч ва илхом бахш этади. Сҳу боис халқимиз қадим – қадимдан мусиқа ва қўшиқни ўз ижтимоий ва маданий ҳаётларининг муҳим бўлаги деб билганлар. Оиладаги фарзандларнинг қўшиқ айтиши, миллий халқ чолгъу асбобларини

ўрганиши ота – оналарнинг орзуси саналган. Схy ният билан ҳар бир хонадонда чолгъу асбобларининг сақланиши одат қилинган. Ёъргакланиши биланоқ болага алла айтилади, куй оҳанги бола қалбига, руҳига ижобий таъсир кўрсатади, хулқи, одоби, тафаккури тез шаклланади ва яхши фазилатларни эгаллашда катта таъсир кучига эга бўлди.

Мусиқа санъати воситасида ўқувчи ёшларда миллатни севиш, миллий гъурурга эга бўлиш, баркамол шахснинг муҳим қирраларидан бири бўлиб, бу борада мусиқа санъати салмоқли ўрин тутади. Боиси биринчидан мусиқа турмушимизга чуқур кириб борган энг кенг ёйилган бадиий қадриятлардир. Иккинчидан мусиқа ўз таъсир кучига, ҳиссий таъсир доирасига кўра энг самарали воситадир.

Умумтаълим мактабларида мусиқий таълим – тарбиянинг муҳим вазифаларидан бири – ўқувчиларда мусиқа санъати воситасида миллий гъурурни шакллантириш ва ўциришга эришишдир. Ушбу жараён мусиқа дарсидаги мусиқий фаолиятларнинг барча турлари асосида амалга оширилади. Масалан, ҳар бир куй ёки қўшиқни ўрганиш учун уни аввало эшитиш, оҳангга ҳамда унинг матнига эътибор бериш, уни ўрганиб таҳлил қилиш, мусиқий ривожига кулоқ солиш, мусиқага чолгъу асбобларида жўр бўлиш, асарга ўз муносабатини билдира олиши муҳимдир.

Берилаётган ҳар бир асар замирида муцақил юртимиз мадхи, муцақилликни асраш, уни қадрига етиш, ҳар бир ёшнинг онгига умуминсоний фазилатлар шаклланган куй ва қўшиқлар билан мусиқа дарсликлари ва дацурларни Давлат таълим цандартларига мос келадиган, жаҳон андозасидаги ўқув қўлланмалари билан бойитиш зарур. Бизнинг асосий мақсадимиз ҳозирги тараққий этган даврда ёшларнинг чуқур билимга эга бўлиши учун мусиқа маданияти фанларини ҳам миллий руҳдаги куй – қўшиқлар, ўзбек халқининг қадимий урф – одатларига мос келадиган миллий руҳдаги куй – қўшиқлар, ўзбек халқининг қадимий урф – одатларига мос келадиган, миллий асбоблардан фойдаланган ҳолда жонли ижро, жонли куй қўшиқлар орқали ёшларга тарбия бериш зарур.

Ўқувчи ёшларда миллий гъурурни ўциришнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Хусусан, ўқитувчи ва ўқувчининг ўзаро ҳамкорлигини ривожлантириш, уцоз ва шогирд анъаналаридан фойдаланиб, ҳар бир ўқувчи билан индивидуал машгъулотлар олиб бооришь, жамоа бўлиб қўшиқ куйлаш воситаларидан фойдаланиш, мактаб ва мактабдан ташқаритўгарак машгъулотларидан унумли фойдаланиб, ундаги қўшиқларнинг гъоявий мазмунига, чангига эътиборни қаратиш ва бошқа воситалардан унумли фойдаланиш лозим.

Ўзбекицон муцақиллик эришгандан кейин даврда мусиқага чуқур этибор берилмоқда.Муцақиллик шодиёналари арафасида "Ўзбекицон ватаним -маним" қўшиқ рўрик танловларини ўтразиш анъанага айланди.Бу танловлар ёшларда юртга меҳр-мурувват, ватанга садоқат, миллий қадрятларимизга ҳурмат-еҳтиром хиссини тарбиялаб, уларда миллий гъурурни ўциришда муҳим ахамият касб этади.

Таълим тарбияда мумтоз мусиқа санъатидан фойдаланиш уларни ёшларга эшиттириш ва куйлатиш шарқона анъаналардан унимли фойдаланиш ва уларнинг хусусиятлари турли-шакл ва методлари ёшларнинг миллий гъуруриниi тарбиялашда алохида этиборга молик. Мусиқа саънати воситасида ўқувчи-ёшларда миллий гъурурни ўцириш кўп жиҳатдан мусиқа дарсларини тўгъри ташкил этиш, умумтаълим мактаблари мактабдан ташқари тўгаракларнинг хилма – хиллигига ва методик жиҳатдан мазмуни бўлишига богълиқдир.

Мусиқа ҳайратли ва такрорланмас ходиса. У бизни маънавий бойитадиҳаётимизга алоҳида маъно ва мазмун киритади. Сҳунинг учун ҳам унинг яшаши учун табиий эҳтиёж бор. Сҳу тариқа аждодлар томонидан тўпланган мусиқий тажрибалар мунтазам равишдабойиб боради. Мусиқа маданияти дарслари ҳам жуда ҳайратланарли, айниқса дарсларни ташкил этишнинг озига хос хусусиятлари бор.

1.2. Мактаб мусиқа маданияти дарсларини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари

Дарс мусиқа тарбияси тизимида етакчи омил ҳисобланади, негаки унда болалар ялпи тарзда қамраб олинади. Мусиқа дарслари бошқа фанлар дарсларидан ўзининг бадиийлиги, қизиқарлилиги ва болаларда кўпроқ ижодий завқ, эмотсионал туйгъулар ва образли кечинмалар уйгъойтиши билан ажралиб туради. Мусиқа айниқса, болаларнинг ақлий ва ахлоқий ривожланишига катта ижобий таъсир кўрсатади. " Мусиқа тарбиясиз болаларда ақлий тарбияни етарли даражада бажариб бўлмайди"(В. Сухомлинский). Сҳунинг учун мусиқа дарслари энг аввало, тарбия дарсларидир. Бадиий тарбия унинг мантиқий мазмунидир. Сҳу боисдан предметимиз " мусиқа ўқитиш методикаси" эмас балки , "мусиқа тарбияси методикаси" деб аталади.

Мусиқа дарслари қуйидаги спетсифик хусусиятлар билан фарқ қилади. Биринчидан – у мусиқа тарихи назарияси ва ижрочилигига доир турли намуналардан – вокал – хор машгъулотлари , мусиқа саводи, мусиқа тинглаш , болалар мусиқа асбобларида чалиш , ритмик ҳаракатлар бажариш , мусиқий ижодкорликдан иборатдир. Сҳунинг учун ҳам у аралаш дарс типига киради.

Иккинчидан – мусиқа бош санъат турларидан ўзининг ифода воситалари яъни, "тили" билан фарқ қилади. Агар бадиий адабиёт бадиий сўз билан, тасвирий санъат ранглар ва график чизиқлар билан, рақс бадиий ҳаракатлар биланифодаланса, мусиқа мусиқий товушларда вужудга келган оҳанг воситасида ифодаланади. Агар тасвирий санъат ва скулптура асарларини кўриш орқали, бадиий адабиётни уқиш ва эшитиш воситасида , кино ва театрни кўриш ва эшитиш орқали идрок этса, мусиқани фақатгина диққат билан, тинглабгина идрок эта оламиз. Сҳунинг учун ҳатто кўзи ожиз кишилардан ҳам етук мусиқа ижрочиларининг етишиб чиқиши бежиз эмас.

Мусиқа аниқ вақт ўлчови билан богъланган санъатдир. Ижро этилаётган мусиқа темпига созланиб, унинг ҳар бир элементини илиб олибтингланмаса, асар мукаммал идрок этилмайди. Сҳунинг учун классик

асарни ҳар бир қайта тингланганда унинг янги бадиий қирраларини ҳис этамиз. Мусиқа воситасида ифодаланадиган ҳис туйгъуларни сўз билан ифодалаш қийин. “+ачонки сўз беоқибат қолса, мусиқа ёрдамида келади” (П.И. Чайковский).

Учинчидан – мусиқа болаларга фаол эмотсионал таъсир кўрсатади, қувонтиради, ижодий кечинмалар уйгъотади. Яхши, мазмунли, қизиқарли мусиқа дарсидан болалар қувноқ, хурсанд бўлиб ҳордиқ чиқарадилар.

Демак, агар мусиқа дарси охирги дарсда қўйилган бўлганда ҳам, болалар ҳордиқ чиқариб, чарчоқлари тарқалади. Бугунги кунда мусиқа фанининг янги соҳаси – функсионал мусиқа орқали мусиқанинг киши психакаси ва физиологиясига таъсирини ўрганилиши бунинг боисидир.

Хулоса. Мусиқа дарси ўзининг “аралаш дарс типи” (цруктураси), “ифода воситалари” (тили) ва “актив психологик таъсири” билан фарқ қилади. Демак, мусиқа дарслари болаларнинг шахсияти ва дунёқарашининг шаклланишида муҳим рол ўйнайди.

Ҳар бир дарс ўзининг тузилиши ва мазмуни билан илмий асосда ташкил топиши лозим. Мусиқа ҳақидаги билимлар доираси мусиқа таълими ва тарбиясида асосий омилдир. Унда инсоният яратган мусиқага оид қонун – қоидалар, хулосалар, умумлашма мусиқавий тажрибалар тарзида ўз аксини топади. Уларни ўзлаштириш – мусиқа амалиёти ёълида билим ва кўникмалар ҳосил этиш демакдир.

Дарс жараёнида ўқув материаллининг болаларнинг билим ва тарбиясига мослиги, болалар овозининг ривожланиш қонуниятларини ҳисобга олиш, нота қонуниятларини тўгъри ўргатиш, асарларни болаларнинг фикрий қобилятига мос таҳлил этиш ва дарснинг илмийлик тамойилини ташкил этади.

Илмийликни сицемаликсиз амалга ошириш қийин. Дарснинг барча ўқув элементлари ҳамда кейинги дарсларнинг ҳам ўзаро мантиқий богъланиши сицемалилик асосини ташкил этади. Куйлаш ва тинглаш учун асарларни болалар билим ва малакалари овоз ва куйлаш малакалари даражасига хос танлаш ҳамда уларни соддадан мураккабга ва маълумдан

номаълумга қараб ўзлаштириб бооришш тамойиллари асосида тартибга солиш сицемалик демакдир.

Дарснинг ҳар бир элементи ўз навбатида ҳар бир дарс галдаги дарснинг мантиқий давоми бўлиб, педагогис мақсадларни тобора амалга оширилиши эса – доимийлик тамойили демакдир. Дарсдаги предметлараро алоқа (адабиёт, тарих, тасвирий санъат, кино, театр, ҳаётий далиллар) мазкур тамойиллар асосида дарснинг унумли ўтишини таъмин этади.

Дарсда ўқувчиларнинг онглилик ва фаоллиги.

Мазкур тамойил дидактиканинг етакчи тамойилларидандир. Чунки билимни ўзлаштириш – ўқувчи ақлий фаолиятининг асосий сифати бўлган билиш жараёнига богълиқ. Боланинг мусиқа билимига қизиқиши унинг мусиқа санъати қонуниятларига бўлган диққати билан характерланади: мусиқанинг услуб хусусиятлари, ундаги кўп овозлилик, кўнгил очиш машгъулотлари ва қўшиқ материаллари, мусиқа фрагментлари, композиторлар ҳаётига доир саналарни қуруқдан – қуруқ ёд олишдан иборат бўлмай, балки у болаларда турли ҳиссиёт туйгъуларини, фикрий мантиқий кечинмалар, ҳаёл, эцетик ҳис – туйгъулар уйгъотиб, ҳосил бўлган қандайдир образлар ва гъоялар ҳақида ўйлашга ундаши лозим.

Мусиқа идроки кишининг ҳаётий тарбиясини бойитади, реал воқеликни бадиий ҳис этиб, билиш қобилятини ўциради, фикрлаш хусусиятини ривожлантиради. Аммо мазкур малака ва кўникмаларнинг шаклланиши бола онгининг узоқ ривожланиши жараёнини талаб этади. Чунки кичик рақс песани идрок этишга кўниккан бола бирдан симфония асарини идрок эта олмайди. Демак, боланинг мусиқа идроки қобилятини бу даражага етиши учун симфония асарини эшитиб билишга лойиқ бўлган билим, кўникма ва малакаларни онгли равишда фаол ўзлаштириши лозим. Аммо бу ўз – ўзидан вужудга келмайди. Бу учун мусиқа тарбиясида сицемалилик ва давомийлик тамойилини қўллаган ҳолда боланинг ўқув материалини онгли билиб ўзлаштириши билиш жараёнининг фаоллигини вужудга келтириш лозим. Маълум мусиқа асарни куйлаб ёки тинглаб ўзлаштириб ва ундан бадиий – эцетик завқланиб, гъоявий бойиш учун

мазкур асарни идрок этишга боланинг, энг аввало диққат эътиборини жалб эта билиш шарт. Акс ҳолда онглилик ва фаоллилик вужудга келмайди.

Мусиқа дарсларида кўргазмалилик .

Мусиқа тарбиясида мусиқанинг ўз – ўзига кўргазмали воситадир. Чунки у кўз билан эмас, балки қулоқ билан идрок этилади. Масалан, ўқитувчи машқ ёки қўшиқ оҳангини чалиб куйлаб кўрсатганда оҳанг ва сўз асосан қулоқ билан “ешитиб” қабул қилинади. Мусиқа тинглашда ҳам асар таҳлилида ҳам оҳанг кўргазма сифатида чалиб кўрсатилади.

Ўқитувчининг чалишдаги қўл ҳаракатлари дирежёрлиги, юр ифодаси, доскага илинган қўшиқ плакати, машқ ёзуви ҳам кўргазмали воситадир, аммо у мусиқа садоси кўргазмалилигига ёрдамчи, иккинчи даражали воситасидир. Буни шу билан исботлаш мумкинки, мусиқани кўр киши идрок этади, аммо у тасвирий санъатни идрок эта олмайди, табиат гўзаллигини кўролмайди. У уларни мусиқа тасвирида тасаввур қилиш мумкин.

Аммо бошлангъич синфларда асар сюжет хос картиналар асарнинг бадиий мазмунини аниқ тасаввур этиб идрок этилишига ёрдам беради. Айниқса доскага оҳангнинг график чизиқлар билан ифодаланиши, клавиатура орқали мусиқа товушларини чалиб кўрсатиш дацлабки идрок малакалари шаклланишига муҳим рол ўйнайди.

Ўқув материалининг болалар билими ва малакаларига мослиги.

Мазкур тамойил асосан дацурдан ўқув материаллараринни ва мазкур материаллар асосида дарс мазмунини тузиш жараёнида қўлланилади. Бунда ҳар бир синфнинг умумий билим ва малакасини ҳисобга олиб дарснинг йиллик салендар режасини тузиш учун мусиқа дарсларининг ўқув дацурида ўқитувчи учун асарларни танлаш имконияти берилади. Мазкур хусусият билан ҳам мусиқа дарси бошқа предмет асарларидан фарқ қилади.

Бунда қўшиқ тинглаш учун асарлар, восал – хор машқлари мусиқа саводи материаллари, асарлар таҳлили учун терминлар ва компазиторлар ижодига хос факт ва далиллар, ҳаётий мисоллар билан болаларни билим ва

малакаларига мос ҳолда танланади ва дарс режалари тузилади. Агар бошлангъич синфларда мусиқа дарсларини мутахассис ўқитувчи олиб бормаган бўлса, табиийки дацур ўзлаштирилиши кўпинча бир томонлама, у ҳам бўлса асосан қўшиқлар ўргатиш билан кифояланган.

Демак болаларнинг билим даражаси ва мусиқавий малакалари орқада қолган, шунинг натижасида улар юқори синф ўқув материаллларини ўзлаштиришга қийналадилар. Бундай ҳолда ўқитувчи бошлангъич синф ўқув материалларининг энг асосий ва зарурий қисмларини ўқув йилининг биринчи яримида тезлаштириб ўқитиш методлари билан ўтиб олиб, сўнг юқори синф материалларини ўтишга бошлайдилар. Умуман олганда мазкур дидактик тамойил барча синфларда дарсга тайёргарлик кўриш жараёни ва уни синфда олиб боориш даврида кенг қўлланилиб борибди.

Мусиқа дарсларида билим ва малакаларнинг муцаҳкамлиги

Мазкур тамойилни амалга оширишни энг асосий шарти юқорида баён этилган тўртта тамойилга жиддий ва амалий қилишдан иборатдир. Билим ва малакаларнинг чуқурлиги, муцаҳкамлиги ва тургъунлигига эришиш учун уларнинг ҳаётийлигини таъмин этиш лозим, яъни мазкур асар ва унинг ижро услублари маданий ҳаётимиз учун зарур эканлиги ҳақида болалар ишонч ҳосил этиши лозим.

Иккинчидан, асарлар танлашда қуйидагиларга амал қилиш лозим.

Асарни болаларнинг бадиий – ахлоқий тарбияси учун мослиги;

Мусиқа таълими яъни билим берилишига бўлган хусусияти;

Синфдаги барча болаларни мазкур асарга қизиқтира олиш ва тўла озлаштиришга эришиш;

Дарсда олинадиган билимлар доираси малакалар учун мусиқа дарсларида ўқувчилар томонидан дафтар тутишга ҳожат ёқ, чунки барча билимар дарс жараёнида олинади. Куйлаш ва тинглаш малакалари эса амалий фаолиятда шаклланади. Дарсда олинган ҳар бир янги билим элементи дарс

фаолиятида куйланиб ўзлаштирилади ва у кейинги дарсларда кенг қўлланилиб доимий билим элементига айланади. Бу хусусияти билан ҳам мусиқа дарси бошқа предметлардан фарқ қилади ва бу дидактиканинг орзусидир.

Бугунги кунда мусиқа инсонни шакллантиришида муҳим рол ўйнайди унинг ҳиссиёти ва физиологиясига актив таъсир кўрсатади. Умутаълим мактабларининнинг асосий вазифаларидан бири, ўқувчиларни фикрлаш ва ўйлашга ўргатишдир. Бу вазифани амалга оширишда мусиқа дарси муҳим аҳамиятга эга. Бунда ўқитувчи болаларни маълум бир мусиқа асари билан таништириб уни ифодали, "жонли" қилиб ижро этиб, ўқувчилар диққат эътади, уларнинг нутқини ўцириш, фикрлаш қобилятини, дунёқарашини кенгайриради. Эмотсионал ҳис – туйгъуларига ҳам актив таъсир этади. Мусиқа дарсларининг мазмунида фақатгина ўзлаштириш эмас, балки ўқувчилар онгини воқеликка муносабатини ривожлантириш, эцетик маданиятини таркиб топтириш ва бошқа ички ҳис – туйгъуларни шакллантириш назарда тутилади. Ўқувчиларнинг дарсга ижодий тарзда ёндашиши муҳим аҳамият касп этади ва бир қанча вазифаларни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Мусиқа тарбиясида янги метод ва воситалар излаш.

"Ҳаёт ва санъат ўртасидаги узвий" богълиқликни мусиқа маданиятининг мазмуни ва маъносини ифодалаш тушунтириш мақсадида аниқ ходисалар ва мисоллардан фойдаланиш. Ушбу воқеаларни амалга оширишда ўқитувчи жиддий тайёргарлик кўриши, ўз уцида тинмай ишлаши, яъни билим ва савиясини, маданиятини, илмий адабиётлар, янги дацурлар, бадиий адабиётлар, театр – музейларга бориб (тинмай) онгини ошириш ёълларини такомиллаштириб бориши лозим. Мусиқа дарслари олиб бориладиган синф хонасини дид билан намунали жиҳозланган бўлиши муҳим рол ўйнайди. Мусиқа дарсларининг барча фаолиятларини мақсади ва мазмуни дарсни мавзуларини ёритиб, ҳаёт билан богълаб дарснинг ҳамма қисмларини бир – бири билан узвий олиб боришни талаб этади.

Мусиқий таълим ўқув жараёнинг ўқитувчи ва ўқувчилар фаолиятидаги ҳамкорлик таълимнинг айнан шу сохага хос жиҳатидир. Ўқиювчилар жамоа бўлиб куйлайдилар, мусиқа тинглайдилар, мусиқага хос ҳаракатлар бажарадилар. Ўқувчилар кечинма ҳис – ҳаяжон, муваффаққият ва магълубиятни биргаликда ҳис этадилар. Ўқитувчи ўз дарс ўтиш услубияти билан ўқувчилардаги мусиқий қобилятни янада шакллантиришга, ривожлантиришга катта ҳисса қўшади. “Мусиқа мадания” дарслари ўқитувчи олдига бир қанча вазифаларни қўяди. Умумий ўрта таълим мактабларининг бошлангъич синф ўқувчилари учун бу вазифаларни синфлар кесимида қуйидагича бўлиши мумкинлигига ишонтириш.

Айрим мактабларида ўқитувчи белгилаган дарс соати кам бўлганлиги боиси вазифаларни қисқа вақт ичида бажаришга улгурмайди. Бу муаммоларни ҳал этиш учун, ўқитувчиларимиз дарсларни ҳар бир фаолият ва вазифаларни бажариш учун вақт етарли қилиб тақсимлашлари лозим.

Кузатишларга кўра 1-2 синф ўқувчилари мусиқий асарларни кўтаринки руҳда, умумлашган ҳолда қабул қиладилар, ўқувчилар умумий ҳарактер, кайфият, аниқ сиймоли тарзда идрок этиш; ифода воситаларида бироз бўшроқ тасаввурга эга бўладилар. Бу босқичда ўқувчиларга темп, динамика, регицр ва тембр терминлари бироз тушунарлироқ бўлади. Амалиёт шуни кўрсатадики, 1-2 синф ўқувчилари мусиқанинг ифодали воситалари ҳақида тушунчага эгалар, бу эса ўз навбатида уларни бирор қийин тушунчалар – “мажор” ва “минор”ни англашларига ёрдам беради.

3-4 синфларда ўқувчилар мусиқанинг моҳияти ва мазмуни ҳақида қизиқа бошлайдилар. Бу даврда “соз” муҳим аҳамият касп этади; асар номи, матни, ўқувчини тушунтиришлари ва ҳ.к. Сҳу тариқа ўқувчиларда асарлар мазмуни ҳақида мушохада (фикр) юритиш кўникмалари шакллана борилди.

“Мусиқа маданияти” асарларидаги мактаб ўқув дацурига мувофиқ танлансада, дарсларнинг қай тарзда уюштиришни ўқитувчининг ўзи белгилайди. Зеро мусиқа маданияти дарсларининг бир неча турлари мавжуд: мусиқа тинглаш, қўшиқ ўрганиш, мусиқа саводи, янги мавзу

ўтиш, такрорлаш, назорат ва ҳ.к. Энг кўп қўлланиладиган дарс турларидан аралаш дарсларни мисол қилиб келтиришимиз мумкин.

Баъзи мактабларда мусиқа маданияти дарсларини олиб бориш учун шарт – шароитлар яратилмаганлиги, мусиқий асбоб, мусиқа эштиш воситалари етишмаслигибоис ўқувчиларнинг энг севимли фаолиятлари – мусиқа тинглаш дарсларини амалга ошириш, мумтоз мусиқамиз, жаҳон мумтоз мусиқаларини ўқувчилар тўла идрок этишлари учун имкониятлар чекланган.

+исқа вақт ичида дарсни ташкил этиш учун 3 – синф мисолида биз аралаш дарс турининг режаси қуйидагича бўлиши мақсадга мувофиқлигини кўрсатади.

И. Дарснинг мақсади:

Таълимий мақсад – интонатсия уцида ишлаш, янги қўшиқ ўргатиш, дарс жараёнида аввал ўтилган мавзуларни мацаҳкамлаш ва дарс мобайнида улардан унумли фойдаланиш

Тарбиявий мақсад – ўрганилаётган қўшиқ орқали, ўз ватанга муҳаббат, халқига меҳр – муҳаббат уйгъотиш, ўз миллий мусиқасига, миллий урф – одатларга ҳурмат ва фахрланиш ҳиссини уйгъотиш.

Ривожлантирувчи мақсад – муцақил фикрлай олиш, ўз фикрлай олиш, ўз фикр – мулоҳазаларини баён эта олиш, бошқа ўқувчиларнинг хато – камчиликларини тўгъри топиб, уларни тузата олиш.

Сҳаклдантирувчи мақсади – мусиқий қобилятни эшитиб аниқлаш, тўгъри ўтириш, қўшиқ куйлаганда тўгъри нафас олиш, овоз аппаратидан қоидадагидек фойдаланиш малакаларини эцетик дид ва дунёқарашни шакллантириш.

ИИ. Дарснинг тури: бахс – мунозарага асосланган интелектуал ўйин.

ИИИ. Дарснинг кўргазмалилиги:

Дарслик ва қўшимча адабиётлар чолгъу асбоби (пионино, рубоб, аккордион) магнитафон ёки грамплацинка, карточка ва плакатлар.

ИВ. Дарснинг режаси.

Мусиқа оҳанги оцида ўқувчилар синфга кирадилар ва жойларига ўтирадилар (ўрганилиши керак бўлган қўшиқ бўлса яна ҳам яхши).

Ештилган мусиқа юзасидан фикр – мулоҳазалар алмашинади (мусиқий асарнинг муалллифи, қандай жанрга хослиги, темпи (суръати), ритми (усули), тонглиги ва ҳ.к.

Янги мавзу: “Тоника”. Куйнинг таянч нуқтаси – тоникадир. Ҳар бир тонликда тоника мавжуд. Мусиқий асарлар ўз ёзилган тонглигининг тоникасида тугайди ва ҳ.к.

Ўрганишимиз керак бўлган “ота –оналарга” қўшигъини тинглаймиз. Ўқувчилар қўшиқ борасидаги ўз фикр – милоҳазаларини билдирадилар. +ўшиқнинг композитори ҳақида ўқитувчи сўзлаб беради. Янги мавзуга богъланган ҳолда асарнинг тоникасини топишни ўқитувчи ўқувчиларга вазифа қилиб беради.

+ўшиқ ўрганиб куйлаймиз (овоз созловчи машқлар билан овоз созланади, қўшиқ кичик жумлаларга бўлиб ўрганилади).

Ўқитувчи ўқувчилар билан қўшиқни мусиқий (тонлиги, ўлчови, темпи, динамикаси …..) ва мазмуний (ота – онага нисбатан меҳр – муҳаббат, ҳурмат туйгъулари ва ҳ.к) жиҳатдан таҳлил қилиб, ўқувчилар фикрларини тўлдиради ва қўшиқнинг тарбиявий аҳамиятини очиб беради.

В. Дарснинг бориши – мусиқий таълим анъанавий шаклда олиб борилади. Сўнг ўқитувчи юқорида белгиланган режага асосан дарсни олиб борилади. Дарс сўнгида уйга вазифа берилиб, фаол қатнашган ўқувчилар баҳоланади. Уларни аниқлаш учун ёрдам сифатида ҳар бир тўгъри жавоб учун ўқувчига рагъбатлантирувчи карточкалар берилиб бориш дарснинг самарасини оширади.

Юқорида берилган дарс ишланмаси бир дарснинг кўриниши бўлсада, биз бундан ташқари бошқа усулдаги масалан консерт дарслари (барча ўрганилган қўшиқлар ўқувчилар ижросидатингланади ва баҳоланади), контрол дарслар “ким тўгъри топади” дарслари тарзида бўлиши мумкин. Юқорида кўрсатилган дарс турлари ўқувчиларни барчасини дарсда фаол қатнашишга, уларнинг аксариятини бир дарсида баҳолашга имкон яратади.

Маълумки мусиқа фани ўқитилиши жараёнида ўқувчилар томонидан эгалланган билим, малака ва кўникмалар кундалик ҳаётимизда учраб турадиган оддий мусиқа жанрларини фарқлай билиш ва уларнинг ҳарактерини ажратиб олишдан иборат бўлади. Масалан 1 – синфда ўқувчилар марш мусиқасининг жадал, шаҳдам характерини мусиқа ритмикага мос қадам ташлаш билан ажратиладилар. 2 – синфда эса, марш жанрини ҳарбий юриш, пардаларда иштирок этувчиларни руҳлантирувчи мусиқа асари сифатида муҳим эканлиги ҳақида аниқ билим ва тушунчага эга бўладилар. Сҳу тарзда қўшиқ ва рақс жанрлари ҳам ўрганилади. Ўқувчиларда муцақил фикрлаш, изланиш, ижодкорлик элементларини кучайтиришда мусиқа характерини ҳаракатларда кўрсатиш ва чолгъу асбобларда чалиш, мусиқа ритмик жўр бўлиш каби амалий фаолиятлар асосий восита бўлиб хизмат қилади.

Мусиқа жанрлари ва уларнинг шаклий тузилишлари билан мусиқанинг ифодавий воситаларини ўрганиш зарур. Бу асосан мусиқа асарларини тинглаш ёки ижро этиш жараёнида ундаги образларни англаш, тасаввур қилиш ва ҳис этиш орқали амалгам оширилади.

Иккинчи синфда ўқувчиларнинг ўқитувчи овозига жўровоз бўлиб куйлаш услуби давом этади. Уларнинг осойишта ва енгил нафас олиб, юмшоқ, жозибали ва ёқимли овоз ҳосил қилиш малакаларини эгаллашида ўқитувчидан катта маҳорат талаб этилади.

Ўқувчиларнинг физиологик ўсиш муносабати билан уларнинг овоз кучи диопозони, тембри ҳам ўзгариб боради ва ўз навбатида вокал хор машқларини маълум тизим асосида олиб бориши тақозо этади. Машқлар ижроси давомида ўқувчилар овозини авайлаб тарбиялаш билан бир қаторда, онглилик ва бадиий кузатувчанликка алоҳида эътибор бериб ижро жараёнида икки овозли товушларни сезиб, ажрата олиш каби малакаларни ҳосил қилиш асосий вазифалардан бири бўлиши керак.

Маълумки товуш ҳосил қилиш куйлашнинг асосий воситасидир. У махсус машқлар ва қўшиқлар ўрганишда сўзларни аниқ – равшан талаффуз (диксия) этиш ёъли билан шаклланиб боради. Чунки талаффуз ашула

айтишда жуда катта аҳамиятга эгадир. Бунда унли товушлар чўзиб, ундошлар қисқа, тез, аниқ ва равшан айтилиши керак. Нутқ талаффузидан вокал талаффузининг фарқига доимо эътибор бериш керак. Ўрганиладиган машқ ва қўшиқларни таништириш жараёнида сўзларни шошилмай дона – дона қилиб, ургъулари билан талаффуз қилиш асосий усуллардан биридир. Бу эса вокал – хор машқ ва қўшиқларини осонлик билан ўрганиб, бадиий ва ифодали ижро этишга замин тайёрлайди.

Мусиқий фаолият турларининг асосийларидан бири хор ашуласининг куйлашда соз ва ансанбил малакалари муҳим рол ўйнайди. Соз (хорда овозларнинг инфонатсион уйгъунлиги жўрлиги, бирлиги) мелодик (горизонтал) ва (вертисал гармоник) бўлади.

Иккинчи синфда қўшиқлар асосан инсонда куйланиши сабабли мелодик соз асослари шаклланади.

Ўқувчилар овозини ҳар бир қўшиқнинг таналлик созига тушуриш учун берилган, тан (соз товуши)нинг жарангини уларга олдиндан тасаввур эттириб, тиниқ созга эришмоқ лозим. Овозни созга туширишда ўқитувчининг тон бериш маҳорати ҳам муҳим рол ўйнайди. Бинобарин чолгъу асбоби камертонга аниқ созланган бўлиши шарт. Бундай омил ўқувчилар овозини асраб тарбиялаш учун муҳимдир. Ўқувчиларда соз (тон) бериш, асосан ўқитувчининг фортепиано жўрлигидаги овози ёки баъзи ҳолларда эса жўрсиз овозда тон бериши орқали амалгам оширилади.

Маълумки 2 овозда куйлаш хор санъатининг асосий хусусиятларидан биридир. Бу ўқувчилар учун бир оз қийинчилик тугъдиради, бунинг учун қўшиқнинг ритмик тузилишини чапакда ёки огъзаки тарзда ижро этиш мумкин. Бунда ўқувчилар қўшиқнинг ритми, тактнинг метрис ҳиссаларини чапакда чалиб куйлайдилар. Сўнг чапак, доира чалар, учбурчакли урма чолгъу шақилдоқларда чалиб қўшиқ ва чолгъу куйларига ритмик жўр бўладилар. Жумладан:

– ўқитувчи қўшиқнинг куйини чалади, ўқувчилар эса унга “бум – бак, бум – бак” шаклидаги ритмик усул билан огъзаки жўр бўладилар;

– синф ўқувчилари икки гуруҳга бўлинади. Бири қўшиқ ёки оҳангини куйласа, иккинчи чапак ва урма чолгъу асбобларида чалиб ёки огъизда усул бериб, унга ритмик жўр бўлади;

– синф ўқувчилари 2 га бўлиниб, қўшиқнинг нотасига қараб навбатма – навбат чапак чаладилар ёки куйлайдилар. Масалан биринчи гуруҳ “бум” деса, иккинчи гуруҳ “бак” ёки “бакка” дейди. Натижада “бум, бак-ка, бум – бак” усули вужудага келади. Сўнг шу усулда мос куй оҳанги танланиб, унга жўрнавозлик қилинади.

Бундай услублар ўқувчиларда фақат икки овозлилик малакаларини ривожлантириб қолмай, балки уларда мусиқа асаридаги товушларнинг узун, қисқалиги жиҳатидан муносабатларини ва ижодкорликни ҳам ўциради. Мазкур услубларда ўйин элементлари ҳам борки у ўқувчилар диққат – эътиборини кучайтиради. Улардан бири, ўқувчи томонидан фортепиано гармоник ва мелодик тарзда чалинган интерваллар ёки қўшиқ оҳанги тактларидаги товушлар сонини аниқлаш ҳамда 2 гуруҳга бўлиб, куй қисмларини айтишув тарзида ижро этишни айтиш мумкин. Сҳунингдек, муҳим элемент сифатида ўқувчилар куйлаётган қўшиқнинг оҳангига ўқитувчи иккинчи овоз сифатида жўр бўлиб, икки овозликни вужудга келтириши ҳам мумкин.

Бундай усулларни амалгам оширишда вокал – хор қўшиқларидан унумли фойдаланишни тақазо этади. Бунда ўқитувчи ўқувчилардан икки овозликни қандай ҳис қилаётганликлари ва унинг таъсирчанлигини сўраб, уларни икки овозли қўшиқларни куйлаш оламига олиб кириши мумкин. Икки овозлиликни ҳосил қилишда ўқувчиларни майин овозда куйлатиш мумкин, акс ҳола иккинчи овоз (ўқитувчининг овози) эшитилмай қолади. Бундай услублар ҳар бир дарсда режа асосида олиб борилса, дарс самарадорлигини янада оширади.

Умуман хор бўлиб қўшиқ айтиш мураккаб психологик – физиологик жараён бўлганлиги сабабли ўқитувчи хор билан ишлаш методлари, ўқувчилар овозининг ўзига хос хусусиятлари ва репертуар танлаш имкониятларини яхши билган ҳолда ишга киришиши лозим.

Мусиқа маданияти дарслари шу тарзда ташкил этилади ва олдига бир қанча вазифалар қўяди. Бу вазифаларни бажариш албатта педагогга ҳам боғълиқ.

II-боб. УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА МУСУҚА ТАЪЛИМИ ВА ТАРБИЯСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

2.1. Умумтаълим мактаби мусиқа маданияти дарсларида қўллана-диган ўзига хос усуллар

Мактабда мусиқа маданияти дарсларида методика ўзига хослиги билан ажралиб туради: Мактабда мусиқа ўқитиш методикаси педагогика фани сифатида тажрибада синалган ишларни назарий қисмларни умумлаштириб, амалиётда самарали натижалар берган ўқитиш методларидан фойдаланилади. Методика асосан педагогика, психология, эцетика ва санъатшуносликнинг тадқиқот натижаларига асосланади. Методика таълим – тарбия жараёнида ўқитувчининг ўқувчилар билан ишлаш усулларини англатади.

Мусиқа ўқитиш методикаси ўқитувчидан ицеъдод, қобилят ва иштиёқ мавжуд эшитилишини талаб этади, чунки санъат педагогикаси машаққатли ва жуда масъулиятли соҳадир.

Республикамизда мусиқа ўқитиш методикасини шакллантиришда маҳаллий олимлар, методислар, тажрибали ўқитувчиларнинг қатор изланишлари катта аҳамиятга эга бўлмоқда. Маълумки мактабда ўқувчиларнинг ёш физиологик хусусиятларини кўникма ва малакаларига мусиқа ўқитиш методикаси қўлланилади. Методика сўзи “грекча” сўз бўлиб, “тадқиқот ёъли”, “билиш усули” деган маънони англатади. Мусиқанинг ўқитиш методлари деганда мактаб ўқувчиларининг билим маҳорат ва малакаларини эгаллашда уларни ижодий қобилятларини ривожлантиришда ва дунёқарашни таркиб топтиришда ўқитувчиларни қўллаган иш усули тушунилади.

Хусусий (оптимал) методлар ўқитиш фаолияти мақсадига қараб 4 га бўлинади:

Дарсни мусиқавий умумлаштирув методи.

Ўтилажак дарсларга олдинга югуриб ўтиш, боғланиб ўтиш ва илгари ўтилганларга қайтиш методи.

Дарс мазмуни эмотсионал драматургияси методи.

Дарснинг педагогис жиҳатдан кузатилиши ва билимларни баҳоланиш методи.

И. Дарсни умумлаштирувчи методлар ўқувчиларда мусиқа идроки, мантиқий бадиий фикрлаш қобилятини ривожлантиришга қаратилган. Бу қуйидагиларда амалгам оширилади.

1. Ўқитувчи дарсда ҳал қилиши лозим бўлган аниқ вазифаларни вужудга келтиради.

2. Ўқитувчи ва ўқувчи ҳамкорликда масалани ечади.

3. Ўқувчилар томонидан якуний хулосалар чиқаради.

ИИ. Олдинга югуриб ўтиш яъни илгари ўтилган материаллардан фойдаланиб, ўқувчиларни янги материални ўзлаштиришда синаб кўриш ва бунда олдин эгаллаган билимларга суяниш учун фойдаланади.

ИИИ. Эмотсионал драматургия методи билан дарснинг мантиқий яхлитлигига эришилади. Бунда чорак мавзуси асосида дарс режаси учун асарлар танланади. Танланган мавзулар ҳам мақсадга мувофиқ бўлиб бошланиши ва якунланишига богълиқдир. Ўқитувчи дарсни ижрочилик маҳорати сўз уцалиги билан қизиқарли қилиб ўтиши керак ва ўқувчиларнинг дарсга фаол қизиқтириб дарснинг эмотсионал драматургиясини яъни авжига эришиши лозим. Мусиқа ўқитувчисида мактабда мусиқа дарсидан ташқари консертлар, бадиий кечалар, учрашувлар ўтказилиши талаб этилади.

ИВ. Дарсни педагогис кузатилиши ва билимларни баҳолаш методи мақсадига қараб бир неча турларга бўлинади.

1. Ўқувчиларнинг минг билиш фаолиятини ташкил этувчи ва амалгам ошириш методи.

2. Билим фаолиятини рагъбатлантириш ва танбехлаш, талаблар қўйиш.

3. Ўқиш билиш фаолиятининг самарадорлигини бошқариш ва назорат қилиш.

Баҳолашда шундай эҳтиёткор бўлиш кераккки, ўқувчиларнинг кайфияти тушиб кетмасин, қўшиқ куйлашга бўлган қизиқиш сўнмасин.

Рагъбатлантиришда эса аксинча ўқитувчи ва ўқувчи муносабатлари меъёрдан чиқиб кетмаслиги керак, балки рагъбатланиш синфда бошқа ўқувчиларга намуна бўлиб, хизмат қилсин.

Мусиқа ўқитиш методларининг бошқа турлари ҳам мавжуд.

Огъзаки методлар.

Кўргазмали ўқитиш методлари.

Амалий ўқитиш методлари.

Ўйин методлари.

Таққослаш методлари.

Мусиқий ўқуви бўш бўлган болалар билан ишлаш.

Огъзаки методлар. Агар ўқувчилар асосий ўқув ахборотини ўқувчининг огъзаки мулоҳазалари жараёнида ёки қўшиқ матнлари асосида олсалар, бундай методлар огъзаки тушунтириш, ҳикоя, суҳбат, изоҳ, шарх ва ҳ.к. методлар жумласига киради. Бу методлар тушунчаларни ўзлаштириш ёки ҳиссий образларни шакллантириш ва тасаввур қилишга қаратилган бўлади.

Мусиқа таълимида ўқитувчининг сўз маҳоратига алоҳида талаб қўйилади. Ўқитувчи ўзининг асар ҳақидаги кириш сўзи билан ўқувчиларни ажойиб ва сеҳрли санъат дунёсига олиб киради, қизиқарли ҳикоя ва суҳбати билан ўқувчилар диққатини мусиқа образларига ёъналтиради.

Мусиқа ўқитувчиси сўзидан фойдаланиш соҳасидаги шахсий педагогис техникасини такрорлаш уцида ҳамиша ишлашига тўгъри келади. +уйидагилар унинг асосий мезони қаторига киради.

сўзларни аниқ тафаккур қилиш яъни диксия;

нутқнинг суръати ва оҳангини мохирона тартибга солиш интонатсияларнинг ранг – баранглиги;

поураларда мантиқий ургъуларни тўгъри ва ўз вақтида қўллаш;

баён қилиш услубининг эмотсионаллиги;

имо – ишора ва мимиканинг эгалланганлиги, уларнинг нутқ мазмунига ўз вақтида, ўйлаб ва меъёри билан киритиш;

талаббалар олдида ўзини қатъий ва айни вақтда эркин тутиши.

Ҳикоя – ҳикоя танланадиган мусиқа асари ёки ўрганиладиган қўшиқ мазмунини изчиллик билан образли қилиб, чиройли баён қилишдир. Сюжетнинг борлиги ва унинг вақт жиҳатидан ривожланиб бориши ҳикоя учун характерлидир. Ҳикоя қилиш жараёнида тингловчиларнинг туйғъулари ва кечинмаларига таъсир этилади ва бу билан уларнинг ўрганилаётган асарга бўлган муносабати шаклланади.

Ҳикоя – бу ўқитувчининг мусиқа асари ҳақидаги жонли, образли ва ёрқин ҳикоявий баёнидан иборатдир. Ҳикоя қилса, образли ва қизиқарли бўлиб ундаги баён мазмуни асосий мақсад – ўқувчиларни асар образини бадиий тасаввур этишга ва шу восита билан мусиқа асарини бадиий идрок этишга эришишдан иборатдир.

Ҳикоя методи огъзаки баён қилишда мусиқа асарининг мазмуни ўқувчиларга савол бериб узмасдан баён қилишни назарда тутади. Фақатгина қизиқарли образли қисқа ҳикоя болалар қалбида ўрганиладиган асарга нисбатан қизиқиш ва муҳаббат уйгъота олади.

Педагогнинг ёрқин, жонли ҳикояси у келтирган мисоллар ва ўқувчиларни ўз – ўзини тарбиялашга ундайди. Бошлангъич синф ўқувчиларига тафаккурнинг образлилиги хос бўлганлиги учун улар билан ишлашда ҳикоя методини қўллаш, айниқса мақсадга мувофиқдир.

Ҳикоядан ўқувчиларнинг билимларини текшириш воситаси сифатида ҳам фойдаланилади. У ҳолда гап ўқувчилардан якка ҳолда сўраш вақтидаги ҳикоялари тўгърисидаборади. Ўқитувчи ўқувчиларидан ҳикоячи – маърузачиларни олдиндан тайёрлайди. Ўқувчиларни ҳикоялари дарс давомида қўлланилади. Муҳими ўқувчилар ҳикоя қилиш вақтида муайян режадан фойдалансин; мазмун элементини мантиқан бирма – бир очиб берсин; ҳикоянинг маълиум босқичини тугаллар экан, якунловчи жумлаларни тушунтиришнинг янги босқичи билан богълай олсин. Тегишли нутқ маданиятини таъминлаш ўқувчиларга ортиқча сўзлар, ибoралардан қутилишга қўл келади. Ўқувчининг маслаҳатлари кўмагида айтилган ҳар бир муцақил фикр, мулоҳаза сўзларнинг ўйлаб топилган янги

фикрларнинг оригиналлиги учун рагъбатлантиришлар муҳим аҳамиятга эга.

Суҳбат. Суҳбат ўқиювчи ва ўқувчи ўртасидаги муносабатнинг жонли, фаол савол – жавоб шакли. Ўқитувчи савол бериши билан жуда ҳам ранг – баранг ўқув вазифаларини ҳал этишни, хусусан, ўқувчилар билимини аниқлаш, уларни умумлаштириш ва тизимлаштириш, янги билимларни ўзлаштириш вақтида ўқувчи тафаккурини бошқариш имконини беради. Бунда ўқув материали болаларнинг мусиқа ҳақида билим доираси ва амалий тажрибалари билан богъланиб ўзлаштирилади. Суҳбат жараёнида ўқитувчи ўқувчиларнинг фикрий фаолиятини кучайтиради мусиқа ҳақидаги билим доирасини янги маълумотлар билан бойитади.

Тушунтириш. Бу илмий исботлаш методи сифатида мусиқа дарсларида қўлланилади. У мусиқа саводи, мусиқанинг тузилиши кабиларни ўрганишда қўлланилади. Тушунттириш ўрганилаётган қўшиқ, мусиқа саводи ва ундаги қоидалар ва мусиқа билан ҳаракатнинг моҳиятини очиб беришга қаратилгандир. Мусиқий тарбияда у доимо тушунтирилганларни нима учун айнан ўқитувчи талаб қилган усулда бажариш зарурлиги сабаблари ва шартлигини очиб бериш билан богъланган. Масалан, ўқитувчи мусиқа саводидан бирор – бир мавзуни ёритаётганда уни ҳам ўқувчиларга илмий асосда, ҳам ҳаётий мисоллар орқали содда ёъллар билан тушунтириб бериши керак. Ўқитувчи томонидан тушунча берилаётган вақтда нутққа “чунки” сўзини киритиш, тушунтириш методи учун характерлидир.

Тавсиф. Тавсиф мусиқа билан бажариладиган ҳаракатларнинг белгиси, сифатлари ёки уларнинг изчиллиги ҳақидаги қўлланмани ўз ичига олади. Лекин мусиқий ҳаракатнинг айнан шундай ҳарактерини шарт қилиб қўювчи асбоблар кўрсатилмайди. Тушунтиришга нисбатан тавсиф гўё унинг соддалашган шакли ҳисобланади.

Мусиқа тажрибасида ҳаракат амаллар ёки уларнинг элементлари ўқувчиларга етарлича яхши маълум бўлган ёки янги ҳаракатларнинг

бажариш ёъллари жуда соддалиги туфайли батафсил таҳлил қилинмаса ҳам бўладиган ҳолларда тавсифдан фойдаланилади.

Сҳарҳлаш (коментария). Бу ўқувчиларнинг мусиқани идрок этиш қобилятларини ривожлантиришда дарснинг мусиқа тинглаш қисмида асосан мусиқа ўқитувчисининг бадиий нутқи орқали амалга оширилади. Ўқитувчи мусиқа дарсига тайёргарлиги жараёнида танланган мусиқа асарига ва унинг мазмунига мос адабий матн тайёрлайди. Мусиқа ва ифодали ўқилган матн бир вақтнинг ўзида магнит ёки дискка ёзиб олинади. Бунда ўқитувчининг вазифаси янграётган мусиқа асарини ва унинг мазмуни ҳамда ҳарактерини унда акс этаётган воқеликнинг бевосита ва билвосита шарҳлаб боради.

Сҳарҳлаш мусиқа ўқитувчисидан катта кўтаринки руҳда тайёргарлик кўришни талаб этади. Агар мусиқа ўқитувчисида бадиий ўқиш қобиляти бўлмаса, унда у адабиёт ўқитувчиси ёки бошқа иқеъдодли ўқитувчи нутқидан фойдаланиши мумкин.

Ўқувчиларга мусиқа асарини шарҳлаш орқали, тақдим этиш орқали уларда асарга нисбатан яхши таасурот қолдиришига ёрдам беради.

Дарсда огъзаки методлардан фойдаланиш ўқувчиларни ўз фикрини эркин айта олиши, ашулалар, шеърлар, бадиий асарлардан парчалар ижро этиши учун кенг имкониятлар очиб бориши керак.

Ўқитишнинг огъзаки методлари тарбиявий таъсирини кучайтиришга алоҳида аҳамият бериш зарур. Ўқувчиларда мусиқа фаолиятлари мазмунини асослаш, исботлаш, бир – бирига қарама – қарши қўя олиш маҳоратини ошириш учун огъзаки методлрнинг зотини кўтариш лозим. Ўқитувчининг сўзи фақат оддий ахборот беришдан иборат бўлмай, балки ишонтирувчи, асосланувчи исботловчи таъсирланган кучга эга бўлиши керак. Ўқитувчининг сўзи ҳиссиётлараро баён қиладиган мавзуларга шахсий муносабат билан ёъгърилган бўлиши лозим. Буларнинг ҳаммаси ўқитишдаги огъзаки методларнинг тарбиявий таъсирини кучайтириш имконини беради.

Маълимки мусиқа ҳаракатланувчи куй ва оҳанг товушлардан иборат бўлган санъат туридир. Уни фақат эшитиш орқали тинглаб идрок этиш мумкин. Кўргазмали ўқитишни эса, нота ёзувларни плакатлар, расмлар, ўқиювчининг сўзи, дрижорлик ифодалари рақс ҳаракатлари, болалар чолгъу асбоблари, мусиқани жонли ва аниқ ижроси техник воситалардан фойдаланилади. Демак мусиқанинг жонли янграши дарсда асосий кўргазма бўлиб хизмат қилади.

Амалий ўқитиш методлари.

Амалий методлар воситасида ўқувчилар восал – хор малакалари, мусиқанинг тузилиши ҳамда ифода воситаларини таҳлил этиш, унинг жанр ва шаклларини аниқлаш ва кўникмаларини шакллантириш учун фойдаланилади. Амалий методлар вокал – хор малакаларини ривожлантиришда муҳим восита бўлиб хизмат қилади.

Ўйин методи – бошлангъич синфларда кўпроқ ижобий натила беради. Бошлангъич синф ўқувчилари серҳаракат ва ўйинга мойил бўладилар. Дарсда қўлланиладиган мусиқали ўйинлар, ўқувчиларни мусиқий ўқувини ўциради, мусиқий қобилятини ривожлантиради, хотирасини муцаҳкамлайди ва мусиқа дарсига қизиқиш уйгъотади.

Таққослаш методи – мусиқа дарси жараёнида таққослаш методи кенг қўлланилади, у вокал – хор ишларида ўқувчилар билан грамёзувдаги ижроларини СД М.П.З таққослашда мусиқа асарининг таҳлили ва жанрларини белгилашда кенг қўлланилади. Масалан, рақс, марш жанрларини темплари, турли чолгъу асбобларидаги ижролар фарқини аниқлашда фойдаланилади.

Мусиқа ўқуви бўш бўлган болалар биланишлаш методи.

Мусиқа ўқуви бўш бўлган ўқувчилар билан дарс жараёнида дифферинсиал гуруҳларга бўлиб ва дарсдан кейин вақт ажратиб якка

(индивидуал) тарзда иш олиб борилади. Дифференсиал гурух деганда ўқувчиларнинг мусиқий қобиляти, ўқуви ва овозига қараб 3 гуруҳга бўлинади:

1 – гуруҳга овози жарангли яхши мусиқий қобилятга эгга бўлган ўқувчилар киради.

2 – гуруҳга овози, мусиқий қобиляти ўртача бўлган яъни ўқитувчининг овозига эргашиб, таяниб куйлайдиган ўқувчилар киради.

3 – гуруҳга эса овози унчалик яхши бўлмаган мусиқий қобиляти бўш бўлган ўқувчилар киради.

Мусиқа дарсларида қўллаш учун мўлжалланган баҳс – мунозара услуби ўқувчиларнинг мантиқан ўзаро бир – бирига таъсир этиш мулоқатига асосланади. Интерфаол (интерактив) сўзи инглизча атама бўлиб, у Интерактион – “ўзаро таъсир” деган маънони билдиради, ўзаро таъсир баҳс ёки мунозара тарзидагина эмас, балки бу жараёнда ўзаро савол – жавоб, муомила, саволларни тўгъри шакллантириш, жавобларга, аниқлик киритиш, жавобларни тўлдириш каби усулларда ҳам фойдаланилади. Сҳунингдек, маълум масала юзасидан ўзаро фикрлашиб, маслаҳатлашиб, жамоа билан ҳамкорликда хулоса чиқариш ҳам фикрнинг аниқлигига эришишда муҳим рол ўйнайди.

Мусиқа дарсларида интерфаол усулларни қўллаш қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин.

Ҳар бир синф ўқувчиларининг билим доираси, баҳс ва мунозара олиб бора олиш имкониятини ҳисобга олиш;

Ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда уларни баҳс ва мунозарага тортиш;

Иқтидорли ўқувчиларнинг қобиляти ва имкониятларидан фойдаланиш;

Ўзаро бир – биридан илҳом олиб бир – бирига таъсир ўтказиш;

+ўйилаётган муаммонинг ўқувчи онгига таъсири оцида ўқувчининг фаоллигини ошириш;

Иқтидорли ўқувчиларнинг имкониятларидан фойдаланган ҳолда ўзлаштириши огъир бўлган ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш;

Ўқувчиларнинг диққатини оширишда турли ўйин элементларидан фойдаланиш.

Баҳс – мунозара усулларидан фойдаланишни маълум бир йирик ҳажмдаги мавзуни якунлаш арафасида ёки чораклар охирида ўтказиш мақсадга мувофиқдир, чунки ўқувчиларнинг муайян мавзуда баҳслашишларининг мақсадга мувофиқ келиши, бевосита бу мавзу бўйича қай даражада билим ва тушунчага эга эканлигига богълиқ.

Баҳс – мунозарада синф ўқувчиларини икки ёки уч дифференсиал гуруҳларга ажратиб бўлиш керак. Парта қаторларига ўқувчиларни бўлишда уларнинг билими , уқуви, сўзомоллиги, мусиқий иқтидорига алоҳида эътибор бериш лозим. Ҳар бир қаторда иқтидорли ўқувчиларнинг сони тахминан бир хил бўлсин. Акс ҳолда иқтидори пац болалар йигъилиб қолган гуруҳ баҳсда ютқазиши олдиндан маълум бўлгани боиси бу тадбир кутилган натижани бермайди. Ҳар бир қаторда иқтидорли ўқувчилар камсухан ёки каам ўқувли бўлган ўқувчиларни ҳам ўзларига эргаштирадилар ва уларнинг ўз кучларига бўлган ишончини оширишга ёрдам берадилар.

Тўртинчи синфнинг тўртинчи чораги якунида қуйидагича баҳс – мунозара ўтказиш мумкин. Унда синф 2 гуруҳга ажратилади.

И – гуруҳ ўқувчилари ИИ – гуруҳ ўқувчиларига ИВ чоракда ўтилган материаллар асосида савол – топшириқ билан мурожат қиладилар;

1. “Булбулча” қўшигъининг куйини ким ёзган ва композитор ҳақида нималарни биласиз?

2. “Ҳей лола” қўшигъини куйлаб бера оласизми?

3. Фа мажор ва ре – минор таналликларининг ўхшашлигини аниқланг? Ҳар бир ладнинг 3 – товушлигини куйлаб беринг.

Иккинчи гуруҳ ўқувчилари саволларнинг ҳар бирига гуруҳ аъзоларидан кимлар жавоб беришини келишиб оладилар.

Жавоб. 1 – ўқувчи: Биз мусиқа тинглаш дарсларида “Булбулча” қўшигъини ўтганмиз. Асарнинг сўзини шоир М. +ўшмонов ёзган, мусиқасини эса таниқли бацакор Мардон Насимов яратган. Мардон Насимов 1914 – йилда

Самарқанд шаҳрида тугъилган. Москва Консерваторияси қошида очилган ўзбек опера цудиясидаги хор дрижорлиги факултетини битирган. Юздан ортиқ қўшиқлар муаллифи. Болалар учун “Ахмаджон богъбон”, “Дўцлик чаманзори”, “Ёш физкултурачилар марши” каби қўшиқларни ёзган.

Гуруҳ номидан битта ўқувчи жавоб берган бўлсада, гуруҳнинг қолган аъзолари уни тўлдириб боришига ёрдам берадилар.

Сўнгра ҳамма биргаликда қўшиқни магнет ёзуви орқали тинглайдилар. Иккинчи саволга гуруҳнинг овози яхши боалардан бири жавоб беради ва у “Ҳей лола” қўшигъини куйлаб берди. +олган ўқувчилар қўшиқ асосан “Лола сайли” байрамида куйланиши ҳақида сўзлаб беришади.

Сўнгра бутун синф бу қўшиқни жамоа бўлиб куйлайди. Учинчи саволга мусиқа саводидан пухтароқ билимга эга бўлган ўқувчилардан бири жавоб беради. У фа – мажорда ҳам, ре – мажорда ҳам биттадан калит олади. Бунда ўқитувчи уларга таналикларнинг уч товушларини айтишга кўмаклашади. Сўнг бутун синф бу икки таналликларнинг тургъун товушларини биргаликда куйлайди.

Схундан сўнг савол – топшириқ бериш ИИ – гурух ўқувчиларига топширилади. Улар И – гуруҳга қуйидаги савол – топшириқлар билан мурожат қилишлари мумкин.

“Сарбозча” куйини таҳлил қилиб беринг.

6/8 ўлчовида асарлар қандай тарзда куйланади?

“Гуллар менинг кулганим” асарини куйлаб беринг ва унинг муаллифлари ҳақида сўзлаб беринг.

ИИ – гуруҳ ўқувчилари ўзаро маслаҳатлашиб, саволларга жавоб беришади.

“Сарбозча” куйи сарбозларга яъни аскарларга багъишланган куй бўлиб, унда бирдай қадам ташлашга мослашган,маршоналик хусусияти мавжуд. Ўзбек қўшиқ ва куйларининг ичида аскарларга багъишланган асарлар ёзиш фақат кейинги йилларда удум бўлди. Схунингдек, болаларнинг сафларда қадам ташлашда юришлари учун мўлжалланган маршлар ҳам бор.

Гуруҳдаги ўқувчилардан мусиқа саводидан яхшироқ хабардор бўлганлари 6/8 ўлчовига асосан 2 чоракилик тарзида дрижорлик қилиниши ва бунда

ҳар бир ҳисса учтадан ургъу тўгъри келишини сўзлаб, буни Гъ. +одировнинг “Ўзбекицон” қўшигъИ мисолида кўрсатиб берадилар. Бунда албатта ўқувчининг ёрдами, эслатмалари зарур бўлади.

Учинчи саволга иқтидорли болалардан бири жавоб беради. “Гуллар менинг кулганим” қўшигъининг сўзини шоир Пўлат Мўмин , мусиқаси эса композитор Нодим Норхўжаев ёзган. Нодим Норхўжаев1947 йилда Тошкент шаҳрида тугъилган. У дацлаб Ҳиер номидаги мусиқа мактабида танбур бўйича таҳсил олган. Кейинчалик Ҳамза номидаги мусиқа билим юртига ўқишга киради. У ерда бацакор Р. Вилдановдан композиторлик сирларини ўрганади. Билим юртини битиргач, Тошкент Давлат Консерваториясида ўқишни давом эттиради. У машхур композиторлар Г. Мушел ва А. Кулевскийлардан дарс олади.

Композитор жуда кўплаб болалар қўшиқларининг муаллифи ҳисобланади. Унинг “Яхши бола”, “Ҳаккалар”, “Юлдузларимиз – юлдузлар” каби қўшиқлари болалар ўртасида машхур.

Овози яхши болалардан бири “Гуллар менинг кулганим” асарини куйлаб беради. Схундан сўнг барча болалар жамоа билан шу асарни куйлайдилар.

Маълумки, иқтидори пацроқ бўлган болалар баҳс – мунозарада қатнашишдан ўзларини тортиб турадилар. Бунда ўқитувчи берилган жавобларни ёки саволларни улардан қайта сўраб бориши ва шу тариқа бу баҳс – мунозарада барча болаларнинг дарсда фаол иштирок этишларини таъминлаши лозим.

Дарс охирида ўқитувчи уруҳларнинг баҳс – мунозарада иштирок этишларини баҳолар экан, экан бу жараённинг қуйидаги жиҳатлари ўқувчиларнинг диққат - эътиборини қаратади.

Саволларни тўгъри, аниқ, тушунарли қилиб бера олиш;

Саволларнинг ўтилган материаллар асосида бўлиши ҳамда ҳар бир савол фаолият турларининг маълум ёъналишига (мусиқа саводи, мусиқа тинглаш ва жамоа бўлиб куйлаш) қаратилган бўлиши;

Жавобларнинг аниқ ва лўнда баён этилиши;

Асарларни аниқ куйлаб бера олиш;

Баҳс – мунозарада ўқувчиларнинг ўз фикрларини аниқ баён эта олиши ва унинг тўғърилигини исботлай олиши;

Баҳс – мунозараларда гуруҳ аъзоларининг бирдай фаол иштирок этиши;

Дарснинг бундай ташкил қилиниши ўқувчиларда ўз кучига ишонч, билимининг пухталигини синаб кўришга, жамоа билан ҳамжиҳатликда фаолият кўрсатиш кўникмасини ҳосил қилишга имкон беради. Ўз навбатида, бу тадбир ўқувчиларнинг ўз имкониятларини аниқлаб олиш, интелектуал салоҳиятини ошириш, ҳаётда фаол турмуш тарзини шакллантириш ҳамда муцақиллик кўрсатиш қобилятини муцаҳкамлашга шароит яратади.

Методларда ҳозирги кунда қўлланилиб келинаётган инноватсион педагогик технологиялардир. Педагогик техналогия – баркамол инсонни шакллантириш фаолияти, педагогик техналогия – таълим методлари, усуллари, ёъллари ҳамда тарбиявий воситлар йигъиндиси, у педагогик жараённинг ташкилий услубий воситалар, мажмуидир.

Иннаватсион технологиялар, педагогик жараёнлар ҳамда ўқитувчи ва талаба фаолиятига янгилик ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда асосан интерактив методлардан тўлиқ фойдаланилади. Интерактив методлар бу жамоа бўлиб фикрлаш деб юритилади яъни педагогик таъсир этиш усуллари ўзига хослиги шундаки, улар фақат педагог ва ўқувчи талабларни биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади. Бундай педагогик ҳамкорлик жараёни ўзига хосхусусиятларг эга бўлиб, уларга қуйидагилар киради.

Ўқувчи талабанинг дарс давомида бефарқ бўлмасликка, муцақил фикрлаш, ижод этиш ва изланишга мажбур этиши.

Ўқувчи талабаларнинг ўқув жараёнида билимга бўлган қизиқишларини доимий равишда бўлиши таъминлаш.

Ўқувчи талабани билимга бўлган қизиқишини муцақил равишда ҳар бир масалага ижодий ёндашган ҳолда кучайтириш.

Педагог ва ўқувчи талабани ҳамиша ҳамкорликдаги фаолиятини ташкилланиши.

Педагог техналогиялар масалари муаммоларини ўрганаётган ўқитувчилар илмий тадқиқотчилар амалиётчиларни фикрича педагогик техналогия бу фақат ахборот технологияси билан богълиқ, ҳамда ўқитиш жараёнида қўлланиши зарур бўлган компютер масофали ўқиш ёки турли хил техникалардан фойдаланиш деб белгиланади.

Ўқувчиларнинг эркин фикрлаш кенг доирада турли фикр бера олиши таълим жараёнида якка кичик гуруҳ ҳолда таҳлил этиб, хулоса чиқарган.

Билитс метод ўйинлар

Ҳаракатлар кетма – кетлигини тўгъри ташкил этишга, мантиқий фикрлашга ўрганаётган предмети асосида кўп хилма – хил фикрларда маълумотларда кераклигини танлаб олишни ўргатишга қаратилган.

Техникалар – интервю техникаси.

Ўқувчи, талаба савол бериш, эшита олиш, тўгъри жавоб бериш, саволни тўгъри тузишга қаратилган.

Иеррахия технологияси

Оддийдан мураккабга, мураккабдан оддийга ўтиш усулларини қўллаш орқали уларни мантиқий – танқидий ижодий фикрлашга қаратилган.

Бумеванг технлогияси.

Ўқувчиларни дарс жароёнида дарсдан ташқари турли адабиётлар матнлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бера олиш, ҳамда бир дарс давомида барча ўқувчиларни бахолашга қаратилган.

Тренинглар

Талаб тренинги бу ўқувчи талабалар билан индивидуал ҳолда ишлаш, ўқувчи ва талаба ўртасидаги тўсиқни ёъқ қилиш ҳамкорликда ишлаш ёъллари ўргатилган.

Ўқувчи шахс тренинги

Ўқитувчининг иннаватсиён фаолиятини очиб берувчи "ўқитувчи шахсига қўйиладиган талаблар" мавзудаги муцақил фикрлашга ижобий иншо орқали фикрларни баён қилишга қаратилган.
Мулоқот технологияси.
Бу ўқитувчиларнинг аудитория диққанини ўзига жалб этиш, дарс жароёнида ҳамкорликда уни ташкил этишга, ўргатишга қаратилган.

Бошқарув технологияси.

Ўқитувчи аудиторияни бошқариш усуллари ҳамда ўқувчилар талабаларини иш жаронида усуллар билан таништурувчи ва шунга ўргатишга қаратилган.

Тармоқлар методи.
Фикрларни тармоқланиши бу педогогик цратегия бўлиб, у ўқувчиларни бирон-бир мавзуни чуқурроқ ўрганишга ёрдам беради. Ўқувчиларнинг мавзуга таалуқли тушунча ёки аниқ фикрни эркин ва очиқ равишда кетма – кетлик билан узвий богъланган ҳолда тармоқлашга ўргатади.

Бумеран технологияси.
Мазкур технология бир машгъулот давомида ўқув материалини чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга ёъналтирилган. У турли мазмун ва ҳарактерга эга бўлган мавзуларни ўрганишга яроқли бўлиб, ўз ичига огъзаки ва ёзма иш шаклларини қамраб олади, ҳамда бир машгъулот давомида ҳар бир иштирокчиларнинг турли

топшириқларни бошқариши навбат билан ўқувчи ва ўқитувчи рўлида бўлиши ва керакли бални тўплашда имконият бўлади.

Скарабе технологияси

Скарабе интерактив технология бўлиб, ўқувчиларда фикрий богълиқлик, мантиқий хотирани ривожлантиришга имроният яратади. Мазкур технология ўқувчиларга муцақил равишда билимни сифати ва савиясини холис бахолаш, ўрганилаётган мавзу ҳақидаги тушунча ва тасаввурлар ҳақида аниқлаб боради.

У айни пайтда турли гъояларни ифодалаш ўртасидаги богълиқлигини аниқлашга ёрдам беради.

Веер технологияси.

Бу технология мураккаб кўп тармоқли, мумкин қадар ҳаракатдаги мавзуларни ўрганишга қаратилган.

Технологияни мохияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир ёъла ахборот бўлади. Айни пайтда уларни ҳар бири алоҳида нуқталарда муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари гўзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Веер технологияси умумий мавзунинг айрим тармоқларини муҳокама қилишнинг кичик гуруҳлари ҳар бир қатнашувчи гуруҳнинг фаол ишлашга қаратилган.

Ф.С.М. У технологияси.

Тренинг ҳақида тушунча.

Ушбу технология мунoразали масалаларни ҳал этишда, баҳс –мунозаралар ўтказишда ёки ўқув – семинари якунида (тингловчиларнинг ўқув – семинари ҳақидаги фикрларини билиш мақсадида), ёки ўқув режаси асосида бирон бўлим ўрганиб бўлингач қўлланилиши мумкин, чунки бу технология тингловчиларни, ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан бир каторда ўқувчи – талабаларни, ўқув жараёнида эгалланган

билимларини таҳлил этишга қай даражада эгалланганликларини баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

“Блитс – ўйин” технологияси

Тренинг ҳақида тушунча

Ушбу технология ўқувчи – талабаларини ҳаракатлар кетма – кетлигини тўгъри ташкил этишга, мантиқий фикрлашга, ўрганаётган фан асосда кўп хилма – хил фикрлардан маълумотлардан кераклигини танлаб олишни ўргатишга қаратилган ушбу технология давомида ўқувчи – талабалар ўзларининг муцақил фикрларини бошқаларга ўтказа оладилар, чунки, бу технология шунга тўлиқ шароит яратиб беради.

Мақсад

Ушбу технология тингловчиларга тарқатилган қогъозларда кўрсатилган ҳаракатлар кетма – кетлигини аввал якка ҳолда муцақил равишда белгилаб, сўнгра ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш, ёки ўз фикрида қолиш, бошқалар билан ҳамфикр бўла олишга ёрдам берадо.

“Бумеранг технологияси”

Тренинг ҳақида тушунча.

Ушбу технология ўқувчи – талабаларни дарс жараёнида дарсдан ташқари дацурли адабиётлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бера олиш, фикрини эркин ҳолда баён этиш мақсадида ҳамда бир дарс давомида барча ўқувчи талабаларни баҳолай олишга қаратилган.

Мақсад.

Тренинг давомида тингловчиларга тарқатилган материалларни улар томонидан якка ва гурух холатида ўзлаштириб олишлари ҳамда ўзаро суҳбат – муносара орқали, турли саволлар орқали тарқатма материаллар, ундаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганини назорат қилиш. Тренинг

давомида ўқувчи – талабалар томонидан баҳо – балларини эгаллашга имконият яратиш.

Тренинг “Мулоқот”

Тренинг ҳақида тушунча.

Ушбу тренинг ўқувчи – талабаларда дарс жараёнида муцақил фикрлашга, ўз фикрларини эркин ҳолда баён эта олишга ҳамда уларда баҳслашиш мданиятини тарбиялашга қаратилган бўлиб, одатда бундай машгъулот тингловчиларни кичик гуруҳларга бўлган ҳолда ўтказилади.

Мақсад

“Танланган мавзу, муаммо асосида тингловчиларнинг фикрларини ҳамда ушбу мавзуга бўлган муносабатларини аниқлаш, муцақил ҳолда умумий бир фикрга келишларига ва тўгъри хулоса чиқаришларига ёрдам бериш, эркин ҳолда баҳслашиш, ишларига шароит яратиш”.

Фикрлар ҳужуми.

Бевосита жамоа бўлиб, “Фикрлар ҳужуми” (“Мозговая атак”) олиб кўриш. Бу методдан мақсад мумкин қадар катта миқдордаги гъояларни йигъиш, талабларни айни бир хил фикрлаш инертсиялашдан ҳоли қилиш, ижодий вазифаларни ечиш жараёнида дацлаб пайдо бўлган фикрларни енгишдир. Бу метод А.Ф.Осборн томонидан тавсия этилган. Бу методнинг асосий тамойили ва қоидаси, баҳс иштирокчилари ишлаб чиққан гъоялар танқидини мутлоқ таъқиқлаш, ҳар қандай луқма ва ҳазил – мутойибани рагъбатлантиришдир. Бу методдан фойдаланишнинг муваффаққияти кўп жиҳатдан ўқитувчи – машгъулот раҳбарига богълиқ. “Фикрлар ҳужуми” иштирокчилари миқдори15 кишидан ошмаслиги керак машгъулотнинг давомийлиги бир соатгача.

Ялпи “Фикрлар ҳужуми”. Бу метод Ж.Доналд Филипис томонидан ишлаб чиқилган. У катта гуруҳларда (20 дан 20 тагача бўлган) янги гъоялар ишлаб чиқиш самарадорлигини сезиларли даражада оширишни

таъминлайди. Барча иштирокчилар кичик – кичик 5-6 кишидан иборат гуруҳларга бўлинади ва ҳар бир кичик гуруҳ ҳал қилинадиган ижодий вазифа ва муаммо бўйича 15 дақиқа давомида муцақил равишда ўзаро “Фикрлар ҳужуми” ўтказилади. Сҳундан сўнг ҳар бир кичик гуруҳ вакили ўз гурухларида ишлаб чиқилган гъоя ҳақида ахборот берадилар ва ўқтувчи рахбарлигида жамоа бўлиб унга бахо берадилар ва уларнинг энг яхшилари бетакрорлиги танлаб олинади.

ъъФикрларнинг шиддатли хужумъъ децруктив берилган бахо билан диалок.Бу метод Э.А.Александирав томонидан таклиф қилинган. Г.Й.Буш томонидан ўзгартирилиб ёълга қўйилган диалогнинг моҳияти шундаки, коллектив бўлиб гъоялар ишлаб чиқишда иштирокчиларнинг ижодий имкониятлари фаоллаштирилади ва унга зид гъоялар қўйилади. Машгъулот босқичма – босқич қуйидаги тарзда ўтказилади.

1 – босқич. Миқдор ва психологик мулоқоти жиҳатидан мақул кичик гуруҳларни шакллантириши;

2 – босқич. Вазифа, муаммодан келиб чиқадиган мақсадларни ифодалаш;

3 – босқич. Тўгъридан тўгъри “Фикрлаш ҳужуми” қоидасига асосан ҳар бир гурухда гъоялар ишлаб чиқиш;

4 – босқич. Гъояларни тартибга солиш ва таснифлаш;

5 – босқич. Гъояларни децруктивлаш, яъни амалга ошиши имкониятига қараб баҳолаш;

6 – босқич. Аввалги босқичлардан билдирилган танқидий мулоҳазаларга баҳо бериш;

Юқоридаги педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда жараёнда (фанга асосан ёпилади) турли муаммоларни ҳал этишга, уларнинг келиб чиқиш сабабларини, тузатиш ёълларини топишга, ўқувчиларни эса муцақил изланишга, фикрлашга, ўз фикрларини исботлаш ва турли вазиятлардан чиқишга ўргатишда “Муаммоли вазият” шаклини қўллаш мумкин.

Мусиқа санъат сифатида ижтимоий онг формасидир. У кишининг ҳис – туйгъуларини ифодалаш билан бирга ҳаётни воқелик ва давр иникосидир.

Мусиқа дарси жараёнининг асосий омиллари сифатида қуйидагилар мавжуд.
Мусиқани эшитиб завқланиш, қўшиқ ижро этиш, мусиқа саводига доир хусусиятларини англаб олиш, рақсга тушиш ва мусиқа оцида турли ҳаракатларни бажариш, чапак ва чолгъу асбоблари ижросини, мақсадини идрок этиб боришдан иборат; ижро этиб мусиқага жўр бўлиш, учун белгиланган мусиқа дарсини юқоридаги мақсадни амалга оширишда энг аввал ўқувчиларни тинглай олиш маданиятига ўргатиш керак. Мусиқий тарбия вазифаларини бажариш, уни амалга ошириш учун ўқувчиларни тинглашга ўргатиш керак. Аксарият кўпгина одамлар жиддий мусиқани тинглашмайди, чунки уни тушунишмайди. Тушуниш учун эса тайёргарлик талаб этилади. Агар тайёргарлик кўрилмаса билим ҳам бўлмайди. Тинглашга ўргатиш қўшиқ ижро этишдан мураккабдир.

УМУМИЙ ХУЛОСА ВА УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

Кейинги йилларда мамлакатимизда мусиқа таълими ва тарбиясига давлатимиз томонидан катта эътибор берилмоқда. Уни ўқитиш жараёнини замон талаблари даражасида ташкил этиш, унинг ўзига хос

хусусиятларидан келиб чиқиб технологик ёндашиш, унга инновацион ўқитиш усулларини қўллаш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Шунинг учун ҳам биз умумий ўрта таълим мактабларида мусиқий таълим ва тарбия жараёнини ўзига хос хусусиятларини хисобга олган ҳолда ташкил этиш йўлларини назарий-услубий ва амалий жиҳатдан ўрганиб чиқиб қуйидаги хулосаларга келдик.

1. Республикамиз узлуксиз таълим тиэимининг барча бўғинларида мусиқий таълим ва тарбияни такомиллаштириш, уни сифат ва самарадорлигини ошириш устувор йўналишлардан бири бўлиб турибди.

2. Умумий ўрта таълим мактабларида мусиқа маданияти машғулотларининг мазмуни, мавқсад ва вазифалари, унга қўйиладиган асосий талаблар, уни ташкил этиш шакл ва усулларининг ўзига хос хусусиятлари ҳар томонлама ишлаб чиқилган бўлсада, аммо уни замонавий нуқтаи назардан ёндашиб ташкил этишнинг самарали йўллари тўлақонли ўрганилганича йўқ.

3. Умумтаълим мактаблари амалиётида мусиқий таълим дарсларининг ташкил этилиши талаб даражасида деб бўлмайди. Мусиқа таълими ва тарбиясига масъул бўлган ўқитувчи-мураббий бу юксак вазифани ҳал этиши учун умумий ва махсус тайёргарликка эга бўлмоғи лозим: назарий, умумкасбий, методик ва махсус билим, кўникма, малакалар.

4. Мусиқа маданияти дарслари ўз характер ва хусусиятига кўра аралаш дарс турига тегишли бўлиб, уни тўғри ташкил этиш учун бир қанча умумдидактик, хусусий, методик талаблар қўйилади (таълим тамойилларга риоя қилиш, дарснинг ўзига хос тузилиши, уни ташкил этишнинг восита ва усуллари ва х.к.). Мусиқа маданияти ўқув фани ДТС ва ўқув дастурининг мазмуни ўз ичига ўқувчилар ўзлаштиришлари лозим бўлган мусиқий билим, кўникма, малакаларни, тарбиявий сифат ва фазилатлар, ривожлантириладиган қобилиятларни олади.

5. Ўқув дастури мазмунидаги мусиқий материалларни ўқувчилар йил ва чорак мавзулари асосида ташкил этиладиган дарс жараёнининг таркибий қисми бўлган мусиқий фаолият турларида эгаллайдилар: мусиқа тинглаш, жамоа бўлиб куйлаш, мусиқа саводи, мусиқага мос ҳаракатлар қилиш, болалар мусиқа асбобларида чалиш, мусиқий ижодкорлик.

6. Мусиқа маданияти дарслари ўзига хос хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи вазифаларни ўтайди: ўқувчиларда мусиқага ихлос уйғотиш, мусиқий қобилиятлар, ритм туйғуси, мусиқа уқуви, диққат, тасаввур, хотира, эстетик дид ва бошқаларни ўстириш; маънавий-ахлоқий қиёфани, она-Ватанга муҳаббат, миллий эстетик ғоя ва мафкурани шакллантириш ва х.к. Юқори синфга ўтган сари фаннинг таълимий-тарбиявий, ривожлантирувчи мақсад ва вазифалари кенгайиб бораверади.

7. Таълимий вазифалар мусиқий маданият ДТС ва ўқув дастурида кўзда тутилган мусиқий саводхонликни шакллантиришдан иборатдир. Мусиқий саводхонлик жуда кенг қамровли тушунча бўлиб, у мусиқа маданиятининг асосини ташкил этади.

8. Мусиқа маданияти дарсидаги ҳар бир мусиқий фаолият турлари (мусиқа тинглаш, жамоа бўлиб куйлаш, мусиқа саводи, мусиқага мос ҳаракатлар қилиш, болалар мусиқа асбобларида чалиш, мусиқий ижодкорлик) ўз хусусий мақсадларидан ташқари бошқа умумий вазифаларни ҳам бажаради: мусиқий саводхонликни шакллантириш, ўқувчиларнинг мусиқий қобилиятлари, жисмоний ва физиологик хусусиятларни ривожлантириш, маънавий, миллий-ғоявий, эстетик фазилатларни тарбиялашга хизмат қилади.

9. Дарсдаги мусиқий фаолият турларининг ҳар бири ўзига хос услубиётига эга бўлиб, улардан тўғри фойдаланиш мусиқий таълим ва тарбиянинг самарадорлигини таъминлайди.

10. Мусиқа дарсларининг ўзига хослиги қуйидагилардан иборат: у аралаш дарс турига киради; мусиқа тарихи, назарияси ва ижрочилигига доир мусиқий фаолият турларидан ташкил топади; ўзининг ифода

воситалари (нутқи) билан бошқа санъат турларидан фарқ қилади; болаларга фаол эмоционал таъсир кўрсатади.

11. Мусиқий таълим жараёнида дидактик тамойилларга амал қилиниши талаб этилади: илмийлик, кетма-кетлик, изчиллик, ўқувчилар ёшига мослиги, фаоллик, онглик, кўрсатмалилик, унинг ҳаёт ва амалиёт билан боғлиқлиги ва х.к.

12. Мусиқа таълими ва тарбияси жараёнини ташкил этишда умумий ва хусусий ўқитиш методларидан фойдаланилади: оғзаки (суҳбат, ҳикоя, тушунтириш), амалий (машқ, ўйин, куйлаш, ўргатиш, ижро этиш ва х.к.), кўргазмалилик (ижро этиш, тинглаш, кўрсатиш, идрок этиш - эшитиш), муаммоли (вазият, савол, топшириқ ва х.к.). Таълим методлари – бу ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолият йўлларидир.

13. Мусиқа таълими жараёнига технологик ёндашган ҳолда дарсни лойихалаш, унда замонавий интерфаол ўқитиш усулларини қўллашни тавсия этамиз: баҳс-мунозара, блитс ўйин технологияси, интервью техникаси, иерархия технологияси, кластер усули, бумеранг технологияси, тренинглар, бошқарув технологияси, тармоқлар методи, фикрлар хужуми ва бошқалар.

14. Ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари оммавий мусиқа тур ва шаклларига, концертларга қатнашишлари, театр, болалар мусиқа ва санъат мактабларига, ижодкорлик уйларига ташриф буюришлари ҳам катта самара беради. Ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари машғулотларда, тадбирларида шахсан иштирок этишлари ёки томошабин сифатида қатнашишлари ҳам уларга таълимий-тарбиявий таъсир кўрсатади.

15. Биз ушбу БМИда тадқиқ этилаётган муаммонинг айрим жиҳатларини ёритишга ҳаракат қилдик. Уни янада кенгроқ ва чуқурроқ ўрганиш мумкин бўлган жиҳатлари талайгина. Биздан кейинги битирувчилар улар устида қизиқарли ишлар олиб боришлари мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. И. Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008. – 176 б.

2. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: “Шарқ”, 1998.

3. Абралова М. ва бошқалар. Мусиқа. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. 2- синф. - Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2008.

4. Абралова М. ва бошқалар. Мусиқа. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. 3- синф. - Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2008.

5. Акбаров И.А. Мусиқа луғати. –Т.: “Ўқитувчи”, 1997.

6. Бегматов С. ва бошқалар. Мусиқа. 6-синф учун дарслик. – Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2008.

7. Иброҳимов О. ва бошқалар. Мусиқа. 7-синф учун дарслик. – Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2008.

8. Иброҳимов О. А. Ўзбек халқ мусиқа ижоди (методик тавсиялар). – Т.: 1994

9. Иброҳимов О., Нурматов Ҳ. Мусиқа. 4-синф учун дарслик. – Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2007.

10. Мансуров А. ва бошқалар. Мусиқа. 5-синф учун дарслик. – Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2005.

11. Мансуров А., Каримова Д. Умумий ўрта таълим мактабларининг 5-синф мусиқа дарслари учун методик тавсиялар. – Т.: 1997

12. Мунавваров А. К. Педагогика. – Т.: 1996

13. Мусабекова С.И. Мусиқа тарбияси. – Т.: “Ўқитувчи”, 1973.

14.Очилов М. Ўқитиш усули – педагогик технологиянинг асосий компоненти. Халқ таълими. 1999, 6-сон.

15. Нурматов Ҳ., Иброҳимов О. Олтинчи синф мусиқа дарслари учун услубий қўлланма. – Т.: 1996

16. Норхўжаев Н., Нурматов Ҳ. Мусиқа алифбоси. 1-синф учун дарслик. – Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2008.

17. Норхўжаев Н., Нурматов Ҳ. Мусиқа. 2-синф учун дарслик. – Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2008.

18. Норхўжаев Н., Нурматов Ҳ. Мусиқа. 3-синф учун дарслик. – Т.: “Ғ. Ғулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи”, 2008.

19. Омонуллаев Д. Мактабда мусиқа тарбияси методикаси. – Т.: 1991

20. Омонуллаев Д., Нурматов Ҳ., Мамриров Қ. Умумий ўрта таълимнинг ДТС ва ўқув дастури. Мусиқа маданияти. – Т.: “Ўқитувчи”, 2008

21. Омонуллаев Д. Мактабда мусиқа тарихи. – Т.: “Ўқитувчи”, 1981

22.Рўзиев Ш. Хоршунослик. – Т.: “Ғофур Ғулом”, 1987.

23. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технология моҳияти. Халқ таълими. 1999, 1-сон.

24. Соломонова Т. Е. Ўзбек мусиқаси тарихи. – Т.: “Ўқитувчи”, 1981.

25. Файзиева О. ва бошқ. Ўқувчиларда мусиқий нафосат тарбиясини шакллантириш йўллари. – Т.: 1992.

26. Фитрат Л. Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи. – Т.: 1993

27. Қодиров Р. Бошланғич мактабда кўп овозда куйлаш. – Т.: 1997

28. Шарипова Г. Мусиқа тарбияси методикаси фанидан ўқув дастури. – Т.: 1997

29. www. Ziyonet.uz.